

תקציר

מאמר זה מתאר את המבצעים העיקריים של חיל הים במלחמת יום הכיפורים, ושם דגש על בחינת השלכותיהם האסטרטגיות.

חיל הים, בשונה מאחרים, לא הופתע במלחמה והיכולות שהפגין הפתיעו את ציי האויב וגם את המטכ"ל. החיל הצליח להשיג שליטה במזרח הים התיכון, אחרי שהסטי"לים החדשניים הביסו את הצי המצרי והסורי. החיל השיג שליטה גם במפרץ סואץ באמצעות הקומנדו הימי וסירות משמר (דבורים), כוחות "מסורתיים" קלים שפעלו בנחישות ובתעוזה.

ההיסטוריוגרפיה של מלחמת יום הכיפורים ושל חיל הים כבר עשירה בתיאור הישגי החיל, וכאן הם תומצתו. בנוסף, נבחנו שלושה טיעונים המהדהדים בנרטיב החילי:

הטיעון הראשון - הפגזת הנמלים בחוף הסורי על ידי הסטי"לים גרמה נזקים כבדים וגם ריתקה כוחות סוריים לחוף, ובכך סייעה ללחימה ברמת הגולן.

הטיעון השני - הסגר במצרי באב אל-מנדב היה איום אסטרטגי, ולהסרתו נאלצה ישראל לשלם מחיר מדיני כבד במשא ומתן על הפסקת האש.

הטיעון השלישי - הרכבת הימית שהביאה לישראל אמצעי לחימה וציוד אוימה במצר מסינה על ידי משחתות מצריות שנפרסו בלוב.

מאמר זה מצביע על כך שחיל הים לא הסתפק בהישגיו הרבים, שאינם שנויים במחלוקת, והוסיף עליהם הגזמות. החוט המקשר אותן הוא המאבק ההיסטורי של החיל מול המטכ"ל להגדלת משקלו בתפיסת הביטחון ולהגדלת סדר הכוחות (סד"כ) והתקציבים בהתאם. ההפלגות באו לתמוך בטיעונים של ראשי החיל מאז הקמתו בדבר הסכנה הקיומית הנשקפת למדינת ישראל בגלל מצור ימי והצורך בסד"כ שיוכל לשלוט בימים ולסייע להכרעה ביבשה.

זו דרכו של עולם, אחרי כל מלחמה, ומבחינה זו חיל הים אינו חריג.

חיל הים במלחמת יום הכיפורים - לא הופתע והפתיע

שאול (סם) ברונפלד¹

מבוא²

בנימין תלם, מפקד חיל הים במלחמה, סיכם את הישגי החיל:³

הניצחון בזירה הימית העניק לנו שפע של אשראי בכל מקום אפשרי. לפתע, אחרי שנים שבהן נחשב חיל-הים לזרוע צבאית משנית, השתנו היחס, נקודת המבט וההשקפה. במטה הכללי של צה"ל החלו להבין, כי לא רק שיש לנו יכולת צבאית-טכנולוגית להשיג ניצחון בשתי זירות בו זמנית, אלא שגם מהבחינה האסטרטגית (ראה הפגזתה של חוות הדלק) יש ביכולתנו להסב לאויב נזק של ממש.

הניצחון בזירה הימית חולל בחיל-הים פלאים [...] המכות שהנחיתה שייטת הסטי"לים על ציי מדינות ערב, הוכיחו לא רק ש"אנו יכולים", אלא שההישגים הללו אף היוו הוכחה ניצחת לכך

1 שאול (סם) ברונפלד הוא עמית מחקר במחלקה להיסטוריה בצה"ל.

2 תודה מיוחדת לשותפי וחברי ד"ר זאב אלרון, שעזר באיסוף המקורות ובניתוחם, ולד"ר עדו הכט ולאל"ם (בדימוס) שלמה גואטה, שקראו, העירו והאירו.

3 אמוץ שורק, **תלם בים: סיפורו של אלוף (מיל') בני תלם**, אחוה הוצאה לאור, 2009, עמ' 242 (להלן: שורק, **תלם בים**).

שההשקעה בסטי"לים השתלמה, כי בידי חיל הים מצוי הנשק הצבאי-טכנולוגי המתקדם מסוגו בעולם.

מאמר זה עוסק במבצעי שייטת הסטי"לים ובמשמעויות האסטרטגיות של השגת השליטה באגן המזרחי של הים התיכון ("עליונות ימית", בלשוננו) וגם בהישגי החיל בזירה השנייה - זירת ים סוף (ז"ס). גם בה הושגה שליטה, אף כי באמצעים דלים - לא בטכנולוגיה גבוהה וחדשנית כמו בים התיכון, אלא בסירות משמר (דבורים) ובעזרת קומנדו ימי (שייטת 13 ויחידה 707). בזירת ים סוף פעלו כלים מעטים, קלים וישנים ברובם, ואת אשר חסרה הזירה באמצעים חומריים פיצו המפקדים והלוחמים ביצירתיות, אומץ לב ודבקות במטרה.

אף שמדובר בלחימה ימית בשתי זירות המנותקות זו מזו, הרי מבחינה אסטרטגית הן נקשרות בסוגיית המצור הימי.

שפע העבודות הטובות שפורסמו על מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים מאפשר לתארן כאן רק בקיצור נמרץ ולהתמקד בפירוט השלכותיהם האסטרטגיות.

המאמר יעסוק במתח שבין מצוינות מבצעית לבין תשואתה האסטרטגית, וזאת באמצעות בחינת נרטיבים שהתקבעו במורשת החילית (ויכוננו כאן הגזמות או הפלגות):

בחזית המצרית - האם ב־1973 אכן הוטל מצור ימי על ישראל, איום שהדאיג את חיל הים מאז 1948? שאלה זו מתייחסת לשתי הזירות: האם הסגר שהוטל במצרי באב אל-מנדב אכן הצליח לסחוט מישאל ויתורים מדיניים בדיונים על הפסקת האש? האם משחתות מצריות אכן איימו, מבסיסים בלוב, על הרכבת הימית שהובילה ציוד לישראל?

בחזית הסורית - האם להפגזת נמלי סוריה אכן היו תועלות אסטרטגיות בדמות ריתוק כוחות שריון להגנת החופים ושיבוש אספקת דלק לצבא הסורי?

העיסוק בשאלות אלה מעלה צורך להמשיג מחדש את "המצור הימי" ואת "התקיפות האסטרטגיות" המלווים את ההיסטוריוגרפיה של מבצעי חיל הים (וגם של חיל האוויר) במלחמת יום הכיפורים. ניתן לראות את הדיון כאן כעין תחקיר אסטרטגי, שלא נערך עד כה, אף שתחקירים ולקחים טכנולוגיים וטקטיים היו בשפע.

המבצעים בים התיכון

השגת השליטה באמצעות הסטי"לים

קרבות הסטי"לים הם המסופרים ביותר, ובצדק;⁴ הם היו קרן אור כמעט בודדת לנוכח קשיי הלחימה ביבשה ובאוויר בימים הראשונים למלחמה, והם מזכירים את הצלחות חיל האוויר והשריון במלחמת ששת הימים. יעידו על כך דברי הרמטכ"ל דוד אלעזר בליל 6-7 באוקטובר כאשר סגן מפקד חיל הים, תא"ל צבי (הרשל) תירוש, בישר לו על הטבעת ספינות סוריות בקרב לטקיה: "שמע, אתם עשיתם לי את היום".⁵

ערב המלחמה עמדה שייטת הסטי"לים על 14 ספינות: שתיים מהדגם הגדול, סער 4, שש סער 3, וארבע סער 2 (הדגם ללא תותח 76 מ"מ) ושתי סער 1 (ללא טילי גבריאלי וללא התותח).⁶ עוד נכללו בסד"כ 14 סירות משמר (סמ"רים) מדגם דבור וברטראם. כוח לא גדול זה נועד להתמודד נגד 22 סטי"לים מסוג אוסה וקומאר של ציי מצרים וסוריה, שאליהם נוספו חמש משחתות ופריגטות, 12 צוללות, 17 מקשות, 38 סמ"רים ו-11 נחתות.

חיל הים אמנם היה בנחיתות כמותית, אך סד"כ הסטי"לים איפשר לו לפעול בו־זמנית מול מצרים וסוריה. לטילי סטיקס שבהם צוידו ציי האויב היה טווח גדול בהרבה מזה של טילי גבריאלי, אך חיל הים ידע לפצות על החיסרון הזה בעזרת אמצעי גילוי, שכבות הגנה על הסטי"לים ומהירותם העודפת, ששולבו בתורת לחימה מתורגלת היטב, ויחד הם ניצלו את התורפות של הסטיקס ושל מערכות האוסה והקומאר.

4 הרשימה המקיפה ביותר של המקורות הלא מסווגים הוכנה על ידי אל"ם (בדימוס) שלמה גואטה, והיא מופיעה באתר המרכז למלחמת יום הכיפורים, "הזירה הימית במלחמת יום הכיפורים": www.kippur-center/document/archive/yc

5 צבי תירוש, "הענין ההתקפי", בתוך: בני מיכלסון ואפי מלצר (עורכים), **מלחמת יום הכיפורים, סמינר "סוגיות בביטחון ישראל" (קתדרת מפקדים וחוקרים)** (להלן: **קתדרת מפקדים וחוקרים**), הוצאת אפי מלצר, ללא תאריך הוצאה, עמ' 539 (להלן: תירוש, **העניין ההתקפי**). במקום אחר הוא תיאר את תגובת הרמטכ"ל במילים: "הרשל, אתה מביא לי את הידיעה היחידה שמחממת את הלב היום". ראו: עדי לרנר, "הסיפור הלא נודע על גבורת חיל הים במלחמת יום כיפור", **זמן חיפה**, 7 באוקטובר 2021.

6 משה אימבר, **שייטת 3: ספינות הטילים בחיל הים, חיל הים**, שייטת 3, 2005, עמ' 30 (המקור כולל נתונים גם על סד"כ האויב). באותה עת הייתה "דולפין" הצוללת היחידה שנותרה בסד"כ, אך ערב המלחמה היא הייתה בשיפוץ. ראו: יורם בריים, **כלי שיט ישראלים בממד הרביעי**, עמותת "דולפין", 2009, עמ' 91.

אימון סטי"ל מסוג סער 2 לקראת מלחמת יום הכיפורים (המחלקה להיסטוריה בצה"ל).

ניתן לומר שבתחום הימי התהפכו היוצרות. הסובייטים והמצרים הם שנחו על זרי הדפנה אחרי הטבעת "אילת" באוקטובר 1967, ואילו חיל הים הפיק את הלקחים הנכונים ובנה אמצעים ותורת לחימה שאיינו את עדיפות הטווח של הסטיקס (המכונה "חגורת הטילים").

בחודשים אפריל-מאי 1973 (תקופת כוננות "כחול לבן") עודכנו התוכניות להפעלת חיל הים כלהלן: תוכניות המגננה נועדו למנוע הנחתה של כוחות מצריים והפגזות בחוף צפון סיני ובמרכזי האוכלוסייה והתעשייה בחוף הישראלי. התוכניות ההתקפיות נועדו לפגוע בכלי שיט בנמלי האויב: בים התיכון במינת אל-ביידה ולטקיייה ("הילה"), בפורט סעיד ("ליידי") ובזירת ים סוף - בע'רדקה וספג'ה ("מגבית"). המשימה ההתקפית החשובה ביותר הייתה תקיפת הצי הסורי ונמליו באמצעות הסטי"לים.

7 התורפות הבולטות היו היעדר אמצעי לוחמה אלקטרונית (ל"א), הנחיית הסטיקס בשיטת "שגר ושכח", מהירותו הנמוכה ושיוטו הגבוה. לעומת זאת, למשקל הרב של חומר הנפץ בראש הטיל (500 ק"ג) לא הייתה חשיבות, מול הסטי"לים, שהיו פגיעים גם לרש"קים (ראשי קרב) קלים במידה רבה. ראו: רמי לונץ, "הסטי"ל - מרעיון להכרעה", **מערכות** 362, ינואר 1999, עמ' 19-20; רמי לונץ, "חילות הים הערביים במלחמת יום הכיפורים" בתוך: **קתדרת מפקדים וחוקרים**, עמ' 491-493.

הרמטכ"ל התנגד להצעת החיל לתקוף גם את בסיסי הצי המצרי וקבע משימה צנועה יותר, לארוב לספינות האויב בים ולנסות להשמידן שם. הוא לא ייחס חשיבות לתקיפת הנמלים באמצעות הקומנדו הימי, אולי כלקח כואב ממלחמת ששת הימים. הוא גם אמר שבמשך המלחמה, שהייתה צפויה להיות קצרה, "לא יהיה לנו שיט [אזרחי]. אנו לא יכולים להבטיח שיט".⁸

סיפורו של חיל הים במלחמת יום הכיפורים מתחיל ב־5 באוקטובר 1973 בשעה 13:30, בקד"ם מפקד החיל, שבעקבותיו הוצאו שני זוגות סטי"לים לסיור ולמשימת התראת מכ"ם עבור חיל האוויר בים התיכון (זוג דבורים הוצא לסיור באבו רודס וזוג נוסף בראס סודר).⁹ מפקד החיל גם הנחה את מחלקת מודיעין להתמקד בנושאים הבאים: ירידת סטי"לים סוריים דרומה לעבר חיפה, הצוללות שבפורט סודן ויציאת כלי שיט מפורט סעיד.

הקד"ם הבא התקיים ביום הכיפורים בשעה 08:10, אחרי שבמטכ"ל נקבע: "מלחמה היום". תלם עדכן את המשתתפים על הדיונים במטכ"ל:

- החיל יוציא כוח לעבר סוריה וכוח לימת ברדוויל בסיני, לסייע בהתרעה אווירית ובהנצלת טייסים.
- "הבוקר תיכנן חיל הים התקפה כולל על הצי הסורי בשיתוף עם חיל האוויר או בהשלמה לו".
- במטכ"ל מתכננים נחיתה ויפנו לחיל בנושא.

בסיום הדיון פקד מפקד חיל הים להכין מייד את כל הכלים ליציאה לים.

התקיפה המקדימה של חיל האוויר לא קיבלה אישור, וממילא גם לא התבצעה התקיפה המתוכננת של החיל על הצי הסורי.

8 שמעון גולן, **מלחמה ביום הכיפורים: קבלת ההחלטות בפקוד העליון במלחמת יום הכיפורים**, צה"ל - המחלקה להיסטוריה, 2013, עמ' 99-100, 141-142 (להלן: גולן, **מלחמה ביום הכיפורים**).

9 שני זוגות סטי"לים חזרו לחיפה בתום הלילה. ראו: מפקדת חיל הים-מדור היסטוריה, **מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים**, ינואר 1978 (להלן: **מבצעי חיל הים ביום הכיפורים**), עמ' 17. ראו גם: מפקדת חיל הים, **קד"מי מפקד החיל במלחמת יום הכיפורים**, יולי 1975, עמ' 1-2 (להלן: **קד"מי מח"י**). בריאיון לאל"ם (במיל') כוכבי אהוד סיפר אל"ם (במיל') אהוד אראל, שהיה קצין האג"ם של שייטת הסטי"לים, כי מפקד השייטת, מיכאל ברקאי, התחיל את ההכנות אחרי שיחת טלפון עם תלם. ביום שישי (ערב יום הכיפורים) בשעה 07:00 בבוקר הודיע ברקאי לקצינים שהתכנסו לתחקיר על התרגיל הגדול שהסתיים יום קודם לכן: "לא יהיה תחקיר. לכו לספינות תכינו אותם למלחמה". אראל הסביר כי באותה תקופה תשתיות הנמל עדיין לא היו מפותחות, ולכן נדרשו שעות רבות לחמש, לתדלק ולתספק את כל הסטי"לים. **אראל - ריאיון**, ערוץ Azran Cochavi, יוטיוב, יוני 2022, דקה 35 (להלן: **ריאיון אהוד אראל**).

מייד עם פרוץ המלחמה, בשעה 14:00, יצאו שני זוגות סטי"לים, לצפון ולדרום, וב-16:00 יצאו צפונה שלושה סטי"לים נוספים. המשימה: התרעת אוויר ושטח, בטווח 35 מייל מערבית לחוף סוריה, הפגזת יעדים בחוף הסורי והטבעת כלי שיט של האויב. הכוח הצפוני נועד למנוע הפגזת חיפה ומפרצה על ידי הסורים בשיטת "פגע וברח". המשימה לכוח הדרומי, שאליו הצטרפו עוד ארבעה סטי"לים,¹⁰ הייתה להציב מארב ולהשמיד את הכלים של מצרים שינסו לבצע נחיתה בצפון סיני. לא הוטל על הכוח הדרומי לתקוף נמלים.¹¹

הקרב של הכוח הצפוני, במוצאי יום הכיפורים, נכנס להיסטוריה הימית בהיותו הראשון שבמהלכו הפעילו שני הצדדים טילי ים-ים. בשעה 22:37, מול לטקייה שבחוף הסורי, פתחה "מזנק" באש תותחים על מטרה שזוהתה כטרפדת סורית, מעין משמר קדמי. בשעה 23:27 נורו לעבר הסטי"לים טילי סטיקס, שלא פגעו, וב-23:30 ירתה "רשף" שני טילי גבראל שפגעו במקשת סורית. כך החל קרב הטילים ההיסטורי, שהסתיים בתוצאות הבאות:

הסורים ירו עשרה טילי סטיקס ולא פגעו בסטי"לים.

הסטי"לים ירו שמונה טילי גבראל והפעילו אש תותחים, והצליחו להשמיד שתי ספינות קומאר, אוסח אחת וגם סט"ר ומקשת.

הסטי"לים וימאיהם חזרו לחיפה ללא פגע.

מחברים רבים תיארו במפורט את לחימת הסטי"לים במלחמת יום הכיפורים תוך הבלטת קרב לטקייה, שהראה כי הרעיון המבצעי, הטכנולוגיה ותורת הלחימה שהיו ביסוד השיטת החדשה פעלו מעל ומעבר למצופה. כאן נסתפק בהצבעה על גורם מרכזי להצלחה - המנהיגות של מפקד חיל הים תלם ושל מפקד שייטת הסטי"לים, אל"ם מיכאל ברקאי.

תלם לא הופתע מפרוץ המלחמה, ומנהיגותו בהפעלת הכוחות התבטאה בפקודות שפרסו בליל 6-7 באוקטובר חמישה סטי"לים מול החוף הסורי ושישה מול צפון סיני; כוחות מוכנים וששים אלי קרב. יתר על כן, תלם

10 לגורמי המודיעין במטכ"ל, בפיקוד הדרום ובחיל הים הייתה הערכה מבוססת על כוונת מצרים להנחית את חטיבת הנחתים 130 בחוף רומני ולסייע בכך למאמץ לכבוש את סיני. החיל נערך לאיום, ומבצע "דיאגנוזה" נועד לפגוע בכוח הנחיתה המצרי. ראו: שלמה גואטה, "מצרים - הנחיתה הימית שלא התרחשה במלחמת אוקטובר 1973", **אתר המרכז לחקר מלחמת יום הכיפורים**, אוקטובר 2022. המאמר גם מסביר מדוע שינוי המצרים את תוכניתם ואת היעלמות השינוי מעיני המודיעין הישראלי.

11 תיאור הקרבות של שני הכוחות, ראו: **מבצעי חיל הים ביום הכיפורים**, עמ' 37-43.

פירש באופן גמיש את הוראות הרמטכ"ל להתיר לכוח הצפוני בפיקוד ברקאי להיכנס לקרב ללא קבלת אישור מטכ"ל מפורש וללא סיוע אווירי.¹²

המנהיגות של ברקאי התבטאה בהחלטתו לתקוף את הספינות הסוריות מייד עם התגלותן, ללא סיוע אווירי ובניגוד לתורת הקרב. זו קבעה שחציית חגורת הטילים תתבצע רק כשמטוסי חיל האוויר תוקפים ברזמנית את ספינות האויב ומקשות עליהן להתמודד עם הסטי"לים. עיטור המופת הוענק לברקאי אחרי המלחמה בזכות "מנהיגות, עוז רוח, תושייה ודבקות תחת מטחי טילים ואש תותחי חוף".

ההחלטות של תלם וברקאי מצביעות על אמונם המלא ביכולת המבצעת של שיטת הסטי"לים - באמצעים ובימאים שהפעילו אותם - על אף שעד לאותו לילה היא לא נבחנה בקרב.¹³

בקרב פורט סעיד היו לכוח הדרומי הצלחות פחותות. הוא הכין מארב בצפון סיני ונתקל בכוח מצרי שמנה סירת מטל"ר מדגם שרשן, שלוותה בארבע אוסות.¹⁴ הכוח המצרי הספיק לירות רקטות אל בסיס חיל הים "דפנה" שבצפון סיני, והסטי"לים נכנסו לקרב עם שתי אוסות שכבר היו בדרכן למצרים. הללו נמלטו ולא ניסו להשיב אש. הסטי"לים רדפו אחרי האוסות הנסוגות, אך בגלל תקלות בטילים ובתותחי 76 מ"מ לא נרשמו פגיעות. בקרב השתתפו גם מטוסי קרב, פאנטום ושלושה סקייהוקים.

12 ראו: בני תלם, "קרבות הסטי"לים במלחמת יום הכיפורים", **קתדרת מפקדים וחוקרים**, עמ' 510 (להלן: תלם, **קרבות הסטי"לים**). ראו גם: תירוש, **העניין ההתקפי**. תיאור מפורט של התנהלות המודיעין של חיל הים לפני המלחמה, ראו: אהוד גולן, "ההתרעה שהגיעה מהים: מודיעין חיל הים במלחמת יום הכיפורים", **הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2022/23**, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה, 2022. מהמאמר עולה כי גם בחיל הים, כמו באמ"ן, בפיקוד הצפון ובפיקוד הדרום, היו קצינים שהעריכו כי פני מצרים למלחמה.

13 ראו: אהוד אראל, "הנצחון - שילוב של מח"י ומש"ט מתאים", בתוך: שורק, **תלם בים**, עמ' 236. ראו שם גם על פנים נוספות למנהיגות של תלם בבניין הכוח: החלטותיו להקצות שישה טילים לירי באימונים ב-1972 ולהרגיל את המפקדים והימאים להפעיל את מערכות הסטי"לים ללא סיוע של הטכנאים האזרחיים שהתקינו אותם. ראו: תלם, **קרבות הסטי"לים**, עמ' 520. שתי החלטות אלה נועדו להגביר את הביטחון של הלוחמים ביכולת הסטי"לים. רס"ן אלי ברק גם סיפר על היענות מיידיית של תלם לבקשתו לאישור השינויים שהתחייבו במערכות הלוחמה האלקטרונית של הסטי"לים במהלך המלחמה. ראו: רס"ן אלי, "שיפור אמצעי הלחימה בחיל הים במלחמת יום הכיפורים", בתוך: **קתדרת מפקדים וחוקרים**, עמ' 509.

14 על ה"שרשן" הותקנו שתי כוורות עם 80 רקטות 122 מ"מ בעלות טווח של 22 ק"מ. ראו: מפקדת חיל הים-מחלקת מודיעין-ענף מחקר, **פעילות צי ערב וצי המעצמות במלחמת יום הכיפורים**, ינואר 1974.

הפאנטום הצליח להטביע אוסה אחת.¹⁵

בלילה הבא, 7-8 באוקטובר, תוקן המעוות ובקרב דמיאט הטביעו הסטי"לים שלוש מארבע אוסות שחשו לאזור מאלכסנדריה. מאז ועד לסוף המלחמה הלכו הסטי"לים מחיל אל חיל, ושלטו בזירה. מפקד חיל הים תלם תיאור את ארבעת שלבי ההשתלטות:¹⁶

השלב הראשון התחיל בפעילות תוקפנית של האויב כאשר הוא יצא להפגז מטרות באזור חוף צפון סיני, הונס על ידי כוחותינו ולא השיג את מטרותיו. בקרב אזור לטקיה ובאזור דמיאט רואה אני את השלב השני של אופי הלחימה. בשלב ההוא הוכחנו את הנוכחות שלנו בתחומי חופיו ונמליו של האויב. יצאנו בגלוי לקראת האויב ותקפנו אותו בקרבת חופיו ובמבואות נמליו ותוך כדי כך הסבנו לו אבדות קשות.

השלב השלישי הוא השלב בו רוכזה פעילותו של האויב בקרבת נמליו שלו. במה דברים אמורים - סטי"ל אחד שלהם התמקם בפתח הנמל, שני ליד החוף בקרבת הנמל. כאשר התגלו כוחותינו היה האויב יורה טילים ונסוג במהירות לתוך הנמל או מתחבא לצד אוניית סוחר קרובה.

השלב הרביעי היה השלב בו נרתע האויב גם משיטה זו. נסתבר לו שאפילו יוצאות ספינותיו קצת מתוך הנמל - עלולות הספינות לשמש מטרה לטיל. אי לכך העדיפו בסוף המלחמה להשאר בנמליהן ולא לירות עוד, ואנו הפגזנו את חופיו.

מבצעי הלילה הראשון בלטקיה הוכיחו את נכונות התפיסה שהונחה ביסוד שיטת הסטי"לים בתחילת שנות השישים ואת הוצאתה לפועל מאז 1963. עם זאת, כמו כל "קרב ראשון", גם זה העלה מחשבות חדשות וצרכים, וניתן

¹⁵ מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים, עמ' 41-43 (קרב פורט סעיד), 44-45 (קרב דמיאט-בלטים). תיאור הטבעת האוסה על ידי הפאנטום, ראו: אסף ולדן, "עטלף ברזל", **בטאון חיל האוויר** 153, אוקטובר 2003. ראו גם: אריה רונה וכוכבי אזורן, "חיל הים במלחמת יום הכיפורים", בתוך: יורם דינשטיין ואברהם זר (עורכים), **40 שנה אחרי: מבט לאחור של חוקרים על כשלים והישגים במלחמת יום הכיפורים**, המכון לחקר מלחמות ישראל, 2013, עמ' 333-336. המחברים כתבו כי בשונה מהקרב בצפון באותו לילה, תלם לא אישר למפל"ג אלי רהב להיכנס לתקיפה ללא סיוע אווירי. עד להגעת הסיוע הצטרפו שני סטי"לים לארבעה שכבר היו פרוסים בשטח.

¹⁶ בנימין תלם, "חיל הים ממלחמת תש"ח עד מלחמת יום הכיפורים", **ימים עלי ימים, מערכות ים**, ספטמבר 1974, עמ' 47 (להלן: תלם, **חיל הים ממלחמת תש"ח עד מלחמת יום הכיפורים**).

לעמוד עליהם מהקד"ם שהתקיים למחרת, 7 באוקטובר, בשעה 12:43, שבו השתתף גם מפקד החיל הקודם, אלוף (במיל') אברהם בוצר.¹⁷

בדיון נידונו התקלות שהתגלו בקרב פורט סעיד, והופקו לקחים (ואכן התקלות לא חזרו במהלך המלחמה). המשימות המיידיות לא השתנו: להגן על החופים מפני נחיתות ולהמשיך בסיוורים ובמארבים לצי המצרי בצפון סיני. בנוסף, החיל התבקש לתכנן תקיפת פורט סעיד על ידי שיטת 13 ולהיערך לסיוע למבצעים אפשריים של כוחות היבשה: פעולות איגוף, העברת גשר הגלילים בים, פעולות בתעלת סואץ (יחידה 707) וגם למבצע "אור ירוק" במפרץ סואץ; עוד התברר כי אין מספיק טילי גבריאל ורקטות ל"א (לוחמה אלקטרונית) מסוג אמנון ואבשלום. משכך, תלם הנחה להתחשב בחוסר זה בעת תכנון המבצעים.¹⁸

במהלך הקד"ם עלו רעיונות למינוף השליטה שהושגה בים: ראשית, המשתתפים הציעו לפגוע בשיט לסוריה ולמצרים (ראו להלן); שנית, הוצע לפעול מול נמל אלכסנדריה, אף שהיה מעבר לטווח הסיוע של חיל האוויר. תלם רצה להטביע משחתת מדגם סקורי: "אם יוודע לנו על שסקורי מופטרל באלכסנדריה כדי להגן עליה - עלינו לצאת ולפעול שם. זה יהיה היום הגדול של חיל הים הישראלי. ענין הסקורי לא נותן לי מנוח מאתמול [...] אני מציע להתארגן לקראת מבצע זה". תלם חשש שמשחתת אחרת, הנמצאת כבר בטרופול, תסתובב באזור מלטה או מסינה ו"תשחיל" אונייה ישראלית;¹⁹ מה גם שמשחתת נוספת צפויה להצטרף אליה. עם זאת, בשלב זה של המלחמה תלם היה זקוק לסטי"לים הגדולים, "רשף" ו"קשת", בלחימה בפורט סעיד ולא רצה להפנותם לציד הסקורי.

בקד"ם המצומצם שהתקיים מייד אחרי הקד"ם הנידון, נאמר שלפי הערכת מודיעין מעודכנת המצרים מתכוונים להתקפל מפורט סעיד, ויש

17 קד"מי מח"י, עמ' 48-15.

18 קצין האג"ם של שיטת הסטי"לים, שהשתתף בקרב לטקיה, אמר שבגלל ההתרגשות של הימאים נעשה שימוש מופרז באמצעי הלוחמה האלקטרונית. אפשר להבינה שהרי שם התבצע קרב טילי ים-ים הראשון בהיסטוריה. ראו: "ראיון עם אל"ם (במיל') אהוד אראל - קצין אג"ם שיטת 3", **"מפי הגבורה": 40 שנה למלחמת יום הכיפורים**, צה"ל - המכללה הבין-זרועית לפיקוד ומטה, 2014, עמ' 35.

19 החשש התבסס על הערכה של מודיעין חיל הים, ב־6 באוקטובר, לגבי דרכי הפעולה האפשריות של הצי המצרי. הערכה זו העלתה, בין השאר, "תקיפת כלי שיט אזרחיים ע"י צוללות (מאלכסנדריה ומשחתת (שנמצאת בלוב) לאורך נתיבי השיט או בקרבת חופי הארץ". ראו: **מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים**, עמ' 6.

להכין מארב לספינות שיפליגו לעבר אלכסנדריה. המודיעין התבקש לספק מידע על מיקום המשחתות המצריות, במטרה להטביע אותן, ומפקד החיל אמר שיביא תוכניות בנושא לאישור הרמטכ"ל. שני דיונים שתוארו עסקו גם בזירת ים סוף, וכאן די אם נזכיר כי מפקד חיל הים הורה לתגבר את הזירה בדבורים ונט"ק.

סיכום הלחימה בים התיכון מצביע על ההישגים הבאים, שהביאו לשליטה מלאה: הצי הסורי איבד שלושה קומאר ואוסה ושתי ספינות אחרות;²⁰ הצי המצרי איבד חמש סירות דגם אוסה ושלוש ספינות אחרות; הסורים והמצרים ירו 50 טילי סטיקס על ספינות חיל הים, שכולם החטיאו. 50 טילי גבריאלי נורו במהלך הלחימה. רוב כלי האויב נפגעו מגבריאלי, אש תותחים ועלייה על החוף. אחד הוטבע על ידי מטוס פאנטום ואחד על ידי לוחמי שייטת 13 בנמל פורט סעיד.

להלן תיבחן תרומתה של השגת השליטה בים על מהלך המלחמה בכללותה.

הגנה על החופים

הצי הסורי הוצא מהמשחק מייד בתחילת המלחמה, וכך נמנעו התקיפות על התשתיות האסטרטגיות במפרץ חיפה. חיל הים נערך לסכל מבצע נחיתה מצרי בחוף רומני, אך התוכנית המצרית התבטלה לפני המלחמה. הניצחון בקרב דמיאט סילק את האיום המצרי על החוף בישראל ועל העורף המבצעי בסיני.

אובדן של עשר ספינות מדגם קומאר ואוסה, לפחות, מתוך 22 שהיו ברשות ציי סוריה ומצרים, היה בו די להדגים לאויב את חוסר התוחלת של ההתמודדות עם חיל הים.

התוצאה - השליטה בים מנעה פגיעה בעורף וחסכה למטכ"ל "כאבי ראש" בימים הראשונים של המלחמה; ואלה, כידוע, לא חסרו לו.

²⁰ שם, עמ' 31. שם מצוין כי בנוסף לקרב לטקיה הצי הסורי איבד גם עד ארבעה סטיל"ים נוספים, שנפגעו אך לא ברור מה עלה בגורלם. עד שניים בלטקיה (בליל 10-11 באוקטובר) ועד שניים נוספים בטרטוס (בליל 11-12 באוקטובר).

הפגזת חופי האויב

אחרי השגת השליטה בים, נותר לסטי"לים להתמודד עם סוללות רבות של תותחי 130 מ"מ מונחי מכ"ם ועם טילי סטיקס ששוגרו מתוך הנמלים. האש מהחופים לא מנעה מהסטי"לים להפגיז את החוף הסורי ואת החוף המצרי, ולהלן תיאור ההפגזות ותוצאותיהן, כולל הספקות בדבר השלכותיהן האסטרטגיות.

החוף הסורי

במוצאי יום הכיפורים קבעו הסטי"לים את עליונותם על הצי הסורי ובליל 10-11 באוקטובר הם תקפו נמלים בכוח גדול - שבעה סטי"לים. בהפגזת בניאס נדלקה חוות מכלי דלק, הפגזת לטקייה פגעה בנמל אך לא הדליקה את מכלי הדלק שם. המטרה השלישית הייתה נמל מינת אל-ביידה; מהחוף נורתה אש על הסטי"לים, אך כולם חזרו ללא פגע.²¹

כמו אחרי קרב לטקייה במוצאי יום הכיפורים, גם אחרי תקיפה זו התפעל הרמטכ"ל אלעזר ממבצעי חיל הים: "אני אומר לכם, חיל הים הזה תורם להכרעה, תורם להכרעה, משחרר לי מטוסים מחוות [המכלים] בניאס ומחוות לטקייה". עוד אמר אלעזר: "הוא הטביע [הלילה] שני סטי"לים! כבר שמונה סטי"לים אנחנו דפקנו ולא הפסדנו אחד".²²

בליל 11-12 באוקטובר שוב תקפו ארבעה סטי"לים את טרטוס ולטקייה. שוב דווח שהוטבעו שתי אוסות, והפעם נדלקו מכלי הדלק בטרטוס.

בליל 19-20 באוקטובר ביצעו שני סטי"לים מארב לכוחות הסוריים באזור טרטוס והפגיזו את גשר אל-אברש. גם הפעם נורתה עליהם אש מתותחי החוף, אך הכוח לא נפגע.²³ ערב הפסקת האש (ליל 23-24 באוקטובר) הותקפו שוב תשתיות הדלק בבניאס - המכלים נדלקו והמצופים נפגעו, אך הפעם לא יצאו אוסות מול הסטי"לים.²⁴ הפגזות הנמלים נועדו גם להרתעת הסורים, שתקפו את העורף בטילי פרוג, והן תרמו להרמת המורל הירוד בימים הראשונים של המלחמה.²⁵

21 שם, עמ' 47-49. במינת אל-ביידה שכנה מפקדת הצי הסורי.

22 גולן, **מלחמה ביום הכיפורים**, עמ' 693. כאמור בהערה 20 לעיל, אין ודאות שבתקיפה זו אכן הוטבעו שני כלים סוריים.

23 **מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים**, עמ' 26.

24 שם, עמ' 62-64.

25 את עיקר התקיפות בעורף הסורי ביצע חיל האוויר, שתקף מפקדות בדמשק ותשתיות אחרות, כולל מכלי דלק בנמלים, ראו להלן.

פיצוץ מתקני דלק בלסקייה במסגרת 'מבצע הילה', 11 באוקטובר 1973 (צלם: אלון ריינגר; באדיבות לשכת העיתונות הממשלתית).

הפגזות הנמלים המוצלחות יצרו נרטיב שעל פיו הייתה להן תרומה חשובה למהלך המלחמה, שכן "היא גרמה לו [לסורי] נזקים כבדים וחייבה אותו לרתק כוחות שריון לצורך הגנה על מתקנים חופיים".²⁶

גרסה ראשונה של הנרטיב השמיע מפקד החיל תלם לקראת סוף המלחמה: "בשלב מסוים של המלחמה התברר ששתי חטיבות סוריות יושבות על קו החוף באזור לטקיה, בניאס, טריפולי. אז [מהמטכ"ל] פנו אלי ואמרו: עשה מאמץ שלא יוציאו מהכוח הזה שום דבר [...] [בעקבות פעולות חיל הים] הם נאלצו להחזיק שם מערך רציני ביותר של חי"ר ושריון".²⁷

הנרטיב על הריתוק כביכול מהדהד בהיסטוריוגרפיה מאז.²⁸

חריג ראוי לציון הוא שאול חורב, שכתב: "בפועל לא היתה לאורך החוף הסורי יותר מחטיבת חי"ר אחת, והסברה שתומתו של החיל למערכה ברמת הגולן היתה בכך שריתק כוחות סוריים לאורך החוף - אין לה

26 מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים, עמ' 3.

27 קד"מי מח"י, 21 באוקטובר 1973, עמ' 4.

תימוכין".²⁹ נרטיב הנזקים הכבדים בעייתי לא פחות, שכן הבערת מתקני הדלק בנמלים לא יצרה מחסור בדלק לצבא הסורי ולא פגעה ביכולת הלחימה שלו. ההשפעות הקשות של הפגיעה בתשתיות האנרגיה בסוריה, על ידי חיל האוויר וחיל הים, הורגשו בעיקר אחרי המלחמה.³⁰

הפלגה־הגזמה הייתה גם נחלת חיל האוויר, כפי שעולה במבוא שכתב מפקדו, אלוף דוד עברי, בסיכומי המלחמה שנעשו בחיל ופורסמו ב־1979. לדבריו, לתקיפת המטרות האסטרטגיות "היו תוצאות גבוהות ומרשימות: היה מחסור בדלק בסוריה ובדמשק הורגש מחסור בחשמל. הדרג המדיני והצבאי היה חסר אוניס".³¹

28 למשל, "אחרי הדלקת מיכלי הדלק בבניאס, רותקה לגשר [על נהר אל־אברוש] חטיבת שריון סורית, החטיבה האמורה זזה מן הגשר אחרי יומיים שקטים בגזרת החוף (ובערים בקו החזית)". מפקדת חיל הים, פעילות שייטת 13 במלחמת יום הכיפורים, פברואר 1974, עמ' 105. ראו גם: חיים הרצוג, **מלחמת יום הדין**, ידיעות אחרונות, 1975, עמ' 236; מייק אלדר, **שייטת 13: סיפורו של הקומנדו הימי**, מעריב, 1993, עמ' 484 ("ההפגזות אילצו את סוריה ומצרים לרתק כוחות גדולים להגנת החופים"). גדעון רז כתב: "הפגזות הסט"לים אילצו את הסורים להקצות כוחות שריון וארטילריה לתגבור הגנת החוף, על חשבון יחידותיהם ברמת הגולן". ראו: גדעון רז, "הפעלת אש מהים לצורך השתתפות בקרב היבשה", **צבא ואסטרטגיה** 2, כרך 2, אוקטובר 2010, עמ' 109. ראו גם: איתן הבר, זאב שיף ודני אשר, **המלחמה**, ידיעות אחרונות, 2013, עמ' 201 (להלן: הבר, שיף ואשר, **המלחמה**). הספר חוזר על נרטיב הריתוק ומוסיף, כי "קרב טנק-סט"ל התקיים במהלך ההפגזה השניה של מסוף הדלק בבניאס".

29 שאול חורב, **המרחב הימי, אסטרטגיה ימית ומה שביניהם**, מערכות, 2021, עמ' 189. הסד"כ התקני שהגן על החוף הסורי כלל שתי חטיבות חי"ר וגדוד שריון - כוחות שלא יכלו לסייע ללחימה בגולן.

30 בשנת 1973 ייצאה סוריה נפט משלה דרך נמל טרטוס ונפט עיראקי דרך נמל הבניאס, והבערת המכלים לא פגעה ביכולת הלחימה שלה. מאגרי הדלק בסוריה הכילו כ־1,350 אלף טון, מהם הושמדו 380 אלף טון על ידי חיל האוויר ו־250 אלף טון על ידי חיל הים. ומכאן, "להערכת אמ"ן הפגיעה במערכת הדלק בסוריה גרמה למשבר חריף בדלק מיד אחרי המלחמה והם נאלצו לייבא דלק מחו"ל". ראו: מפקדת חיל האוויר, **תקיפת מטרות אסטרטגיות במלחמת יום הכיפורים**, 1979, עמ' 9-12. פגיעה בהיקף דומה הייתה גם בייצור החשמל, שרק בקיץ 1974 חזרה להספק של ערב המלחמה. במילים אחרות, הנזקים שנגרמו לתשתיות האנרגיה בסוריה - תחנות הכוח באל־קטינא ובאל־האמי ותשתיות הדלק בחומס, חאן אל־עייש ולטקיה - השפיעו על כלכלתה אחרי המלחמה, אך לא פגעו ביכולתה הצבאית במהלכה.

31 ראו: שם, עמ' ט. בסיכומי המלחמה שנעשו במפקדת חיל האוויר, כמו אלה של חיל הים, בולטת איהבהבנה בין תוצאי התקיפות של צבא סוריה במלחמה עצמה לתוצאים בתחום הכלכלה אחריה, וגם לא בין מטרה עורפית למטרה אסטרטגית. ראו למשל: שם, עמ' 13, שבו הוגדרו כתקיפות אסטרטגיות גם הריסת מפעל עץ בלטקיה ופגיעה בבתי מלאכה שלא היו בשימוש במפעל לשיפוץ טנקים בחרסתא. ראו גם: אורי בר־יוסף, **מלחמה משלו: חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים**, כנרת, זמורה, דביר, 2021, עמ' 193-196. התפקוד הבעייתי של חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים עשוי להסביר את הרצון להפליג בהישגי התקיפות מהאוויר; אך חיל הים, שהצטיין במלחמה, יכול היה לוותר על ההגזמות.

לסיכום, הפגזות העורף החופי של סוריה היו פעולות חשובות - הן פגעו בסורים והרימו את המורל השפוף של המטכ"ל. עם זאת, נראה שלא הייתה להן השפעה מהותית על מהלך המלחמה. אפשר להבין את התלהבות הרמטכ"ל שצוטטה לעיל על תרומת ההפגזות להכרעת הסורים; הרי דבריו נאמרו בסערת המלחמה, בתוך ערפל קרב כבד באחד מימי הלחימה הקשים ביותר. קשה יותר להבין את ההיסטוריוגרפיה של המלחמה בים ובאוויר שהפליגה בחשיבותה של התרומה.

הדיון כאן התייחס רק לתוצאות המיידיות של ההפגזות, שכן בנסיבות המלחמה קשה להאמין שבזמן אמת חשב מישהו על הרתעה ארוכת טווח; לא כשהסורים על הגדרות ואנשי ההנדסה נערכים לפיצוץ גשרי הירדן.

החוף המצרי

בליל 13-14 באוקטובר הופגז לראשונה החוף המצרי, לאחר שבלייל 8-9 בחודש הטביעו הסטי"לים שלוש אוסות בקרב דמיאט. עד להפסקת האש תקף חיל הים שש פעמים את החוף המצרי, מדמיאט עד ראס אל-דעבא (מערבית לאלכסנדריה). קשה לראות את הפגזות העורף הימי של מצרים כמהלך אסטרטגי, שהרי גם לפי ראשי החיל הן לא היו יותר מאש הטרדה.

בשונה מהזירה הסורית, המטכ"ל לא אישר את הפגזת נמלי פורט סעיד ואלכסנדריה, ולפיכך הופגזו רק מטרות משניות. הן בוצעו על ידי כוחות שמנו רק ארבעה סטי"לים, ולא ניתן לצפות לנזקים משמעותיים מהפגזה בתותחי 76 מ"מ.³²

במרבית המקרים ענו המצרים באש תותחי חוף 130 מ"מ ולפעמים גם בטיילים. בעת תקיפת מוצבי השרטון הימי בצפון סיני בליל 17-18 באוקטובר ניתכה אש מסוכנת סמוך לסטי"לים, והתברר כי אמצעי הלוחמה האלקטרונית שלהם אינם משבשים את מכ"ם תותחי החוף.

תיאור הפגזות הסטי"לים "כאש הטרדה" בלבד בא מפי שני אלופים. מפקד החיל הקודם, אברהם בוצר, שצפה בהפגזת השרטון הימי, תיאר אותה "כאש הטרדה ולא תכליתית", אף שבצד המצרי היו פיצוצים, כנראה

³² במהלך המלחמה ירו הסטי"לים כ-2,500 פגזי 76 מ"מ, בהפגזות ובקרבות בים, מול סוריה ומצרים. שם, עמ' 65 (כבר בקד"ם מפקד חיל הים ב-12 באוקטובר הציע אל"ם ישראל אביר להרכיב מטל"ר על דבור, שכן פגזי 76 מ"מ אינם גורמים נזק רב). ראו: **קד"מי מח"י**, עמ' 117. בליל 21-22 באוקטובר שוגר גם טיל גבריאלי יחיד לעבר הבסיס הימי באבו קיר.

בגלל פגיעה בתחמושת (בהפגזה זו נורו 290 פגזים).³³ מפקד החיל באותה עת תלם הגיע למסקנה דומה; בקד"ם שנערך ב־19 באוקטובר הוא אמר: "כן [הפגזות] רוזטה לא רוזטה, היא לא חשובה למאמץ הצה"לי".³⁴

סיכום המבצעים בים התיכון

הצלחות הסטי"לים הרתיעו את ציי סוריה ומצרים מלצאת מנמליהם, ושייטת הסטי"לים ניצלה את שליטתה בים להפגזת חופיהן.

הפגזות הנמלים בסוריה העלו באש מאגרי דלק, אך הן לא השפיעו משמעותית על מהלך הלחימה ביבשה ובאוויר. הפגזות החוף המצרי היו פוטוגניות פחות; הן נאלצו להתפרס על חוף ארוך הרבה יותר, ובגלל החשש ממעורבות סובייטית לא הופגזו בסיסי הצי החשובים באלכסנדריה ובפורט סעיד.³⁵ שליטת חיל הים בחוף הסורי ובחוף המצרי הייתה יכולה להיות בעלת משקל רב יותר אילו היתה מתממשת במצור ימי.³⁶ אולם הדרג המדיני התנגד בעקביות ובנחרצות לפגיעה בשיט לסוריה ולמצרים, ולכן במהלך כל המלחמה לא פסקה הרכבת הימית שאפשרה להן להמשיך בלחימה.

למותר לציין כי בעת מלחמה צריך למצות את כל הכוחות לסוגיהם, וכך עשה חיל הים. ההפגזות אמנם לא שינו את פני המלחמה, אך הן תרמו למורל, במטכ"ל ובחיל, ואולי גם צרבו את התודעה הסורית; מה גם שהסובייטים לא הגיבו על פגיעה בספינה שלהם, ואף ימאי או סטי"ל לא נפגע.

33 שם, 19 באוקטובר 1973, עמ' 204.

34 שם, עמ' 212, 274.

35 הבסיס בפורט סעיד הותקף בליל 16-17 באוקטובר על ידי כוח משייטת 13 שהטביע אוסר, נט"ק וסט"ר. **מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים**, עמ' 85-86.

36 בדומה, פגיעות חיל האוויר בשדות התעופה בסוריה לא הפסיקו את הרכבת האווירית מברית המועצות; עדות נוספת לקושי הנעוץ בשיקולים מדיניים, להגיע להישגים אסטרטגיים באמצעות תקיפות בעומק.

המבצעים בזירת ים סוף³⁷

המבצעים בזירת ים סוף היו שונים מאוד מאלה שבים התיכון, המשימות היו שונות והסד"כ היה אחר. המשותף להם היה הביצוע המוצלח שחסך למטכ"ל קשיים שמקורם בתווך הימי. משרצה המלחמה הוטלו על מפקדת זירת ים סוף שתי משימות עיקריות; הראשונה והמיידיה, למנוע מהכוחות המצריים הפרוסים בחוף המערבי של מפרץ סואץ לסייע למאמץ לכיבוש דרום סיני; השנייה, לאפשר את מבצע האיגוף הימי, "אור ירוק" - הנחתת אוגדת שריון בחוף המערבי של מפרץ סואץ. לשם כך נדרשו כוחות חיל הים להשיג שליטה במפרץ סואץ ולארגן את מבצע הנחיתה.

אלו היו משימות קשות לנוכח יחסי הכוחות בזירת מפרץ סואץ.

מצרים: ע'רדקה הייתה בסיס קדמי של הצי המצרי, שחסם את הכניסה למפרץ סואץ ואיים על שרם א-שיח'. בבסיס נפרסו מעת לעת ארבע קומאר, מִקְשֶׁת וסט"רים, והגנו עליו שש סוללות טילי קרקע-אוויר (טק"א), תותחי חוף וטייסת מטוסי קרב.³⁸ לאורך המפרץ היו מעגנים בעדביה, מרסא ת'למאת וראס ע'ריב, שבהם נפרסו יחידות קומנדו ולוגיסטיקה, והעברתם לסיני נועדה להתבצע באמצעות סירות משמר (סמ"ר) וסירות דיג. על המעגנים הגנו גם סמ"רים מדגמי ברטראם ודה קסטרו, וסט"רים.

חיל הים: ערב המלחמה מנה הסד"כ חמש סמ"ר דבור (במהלך המלחמה נוספו אליהן חמש סירות) וכן ארבע סמ"ר יתוש ושש נחתות טנקים, שהיו מיועדות למבצע "אור ירוק". עם פרוץ המלחמה הורדו לזירה הדרומית לוחמים משיטת 13 ומיחידת הצוללים 707.³⁹

בשונה מבסיסי צה"ל בים התיכון, הבסיסים בזירת ים סוף נאלצו להתגונן מפני תקיפות מרגע פרוץ המלחמה - מהאוויר ומהים ונגד אנשי קומנדו שהוסקו לסיני. הסד"כ הדל פעל במשימות סיוע, סיור והתרעה בימים, והגנה מפני קומנדו ימי מצרי והקומארים בלילות.⁴⁰

³⁷ סעיף זה מתבסס על התחקירים המסכמים שעשתה מפקדת חיל הים ונעזר רבות בספריו של זאב אלמוג, מפקד זירת ים סוף במלחמת יום הכיפורים. ראו: זאב אלמוג, **מפקד שיטת 13: הפלגות חיי**, חלק ב', כנרת, זמורה ביתן, 2014, בעיקר פרקים 25-31 (להלן: אלמוג, **הפלגות חיי**); ראו גם: זאב אלמוג, **עטלפים בים האדום: פעולות הקומנדו הימי במלחמת ההתשה ובמלחמת יום הכיפורים**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2007 פרק ד' (להלן: אלמוג, **עטלפים בים האדום**).

³⁸ שם, עמ' 160-162.

³⁹ סד"כ שיטת 13 בפתיחת המלחמה הסתכם ב־166 לוחמים שפוזרו בזירות רבות. רוב המבצעים שיצאו לפועל התרחשו במפרץ סואץ, והשתתפו בהם פחות מ־20 לוחמים. ראו: מפקדת חיל הים, **פעולות שיטת 13 ביום הכיפורים**, פברואר 1974, עמ' 2-4 (להלן: **שיטת 13 ביום הכיפורים**).

⁴⁰ ראו: אלמוג, **הפלגות חיי**, עמ' 815-821, 828-832.

מפקד הזירה (המז"ר), אל"ם זאב אלמוג, חשב כי לנוכח נחיתות הכוח שעמד לרשותו - התקפה היא ההגנה הטובה יותר. כך הוא תיאר את התפיסה המערכתית שגיבש עם פרוץ המלחמה:

יחסי הכוחות לא הותירו לנו איפוא ברירה אלא [...] לפגוע בתוך מעגני האויב, או בקרבת חופיו, גם ביעדים שהוא לא יעלה בדמיונו שאנו נעז לחדור אליהם ולתקוף אותם. הוחלט לתקוף בשני מתחמים: במפרץ סואץ - באמצעות ספינות "דבור". לכך התאמנו כל השנה שקדמה למלחמה. בעירדקה - באמצעות שיטת 13, משימה שאלה לא אומנו כלל [...] [לתקיפת עירדקה] לא הייתה כל חלופה אחרת, אם היה ברצוננו להגשים את המוטל עלינו - הנחת אוגדת שריון שהייתה, כאמור, המשימה המרכזית שלנו בזירה.⁴¹

בליל המלחמה הראשון, 6-7 באוקטובר, תקפו זוג דבורים את מעגן מרסא ת'למאת, השמידו סמ"ר מדגם ברטראם ושתי סירות דיג עמוסות בחיילי קומנדו. התקיפה הסתבכה בגלל עליית אחד הדבורים על שרטון בתוך המעגן והאש שנפתחה על הדבורים (התקוע והמחלץ), שגרמה להרוג אחד ושמונה פצועים. סמוך לאחר המלחמה כתב אלמוג:⁴² "הפניית זוג הדבורים באבו-רודס ע"י מפקדת חיל הים, עוד בלילה הראשון, לעבר זעפרנה (וחדירתו ביוזמתו הוא למרסה ת'למאת) היתה המנוף הראשון והחשוב ביותר ליוזמות ההתקפיות של הדבורים והאחרים שבאו בהמשך".

בליל המחרת, 7-8 באוקטובר, בצפון מפרץ סואץ חיפשו זוג דבורים - ומצאו - סמ"ר דגם דה קסטרו והטביעו אותו. הדבורים הופגזו על ידי תותחי חוף 130 מ"מ, אך לא נפגעו. התקיפה הגדולה הבאה, והאחרונה, התבצעה בליל 14-15 באוקטובר על מעגן ראס ע'ריב; הפעם על ידי חמישה דבורים.⁴³ הודות להתראה מספקת, הייתה זו הפעם הראשונה שמבצע הוכן בנוהל קרב מסודר, והתוצאה הייתה בהתאם. הדבורים השמידו כנראה ארבע סירות דיג גדולות שנועדו לתגבר ולתספק את הקומנדו שנחת בסיני ועוד כ-15 קטנות, מבלי שסבלו אבדות.

הצבא המצרי, שביצע צליחה מוצלחת בחזית התעלה, נכשל בכל מאמציו בחופי מפרץ סואץ. חיל האוויר הישראלי השמיד חלק מהמסוקים

41 אלמוג, עטלפים בים האדום, עמ' 168-169.

42 מפקדת חיל הים-זירת ים-סוף אג"מ, מלחמת יום הכיפורים זירת ים-סוף, (ללא תאריך), עמ' א-2 (להלן: יום הכיפורים זירת ים סוף).

43 מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים, עמ' 76-78.

שהעבירו לוחמי קומנדו לאירה, והצנחנים השמידו את הלוחמים שנותרו; בהמשך נבלם התמרון דרומה על החוף המזרחי של מפרץ סואץ על ידי חיל האוויר וכוחות היבשה.⁴⁴ התגבורת של הקומנדו המצרי ואספקה לא הגיעו מהחוף המערבי, שכן הדבורים פגעו ברוב הסירות במעגניהן ושלטו במפרץ.

בליל 9-10 באוקטובר התבצעה התקיפה הראשונה של בסיס עירדקה על ידי צוללני שייטת 13.⁴⁵ מסיבות שונות היא לא השיגה את התוצאות הרצויות. הלוחמים הופקו, ובליל 11-12 באוקטובר התבצעה תקיפה שנייה, שהביאה להטבעת קומאר אחד. בליל 19-20 בחודש התבצעה תקיפה נוספת, הפעם בעזרת סירות נפץ מדגם פצחן. אלה היו סירות שפיתוחן הושלם בחיפזון עקב נסיבות המלחמה, והפעלתן המבצעית הראשונה לא הניבה את הפירות המקוויים. התקיפה האחרונה התבצעה לקראת סוף המלחמה, בליל 21-22 באוקטובר, הפעם באמצעות טילי נ"ט מדגם לאו, שהגיעו זה עתה מצבא ארצות הברית והוחשו לאירת ים סוף. שתי סירות מדגם סנונית ועליהן לוחמים חמושים בטיילים חדרו למעגן והשמידו קומאר אחד.

דגל על מטאטא הפוך - הסימן המקובל להטבעת ספינת אויב - תלוי על תורן ספינת טילים במהלך מלחמת יום הכיפורים (צלם: אלון ריינגר; באדיבות לשכת העיתונות הממשלתית).

44 בני מיכלסון, "לא הכל שחור, הישגי צה"ל במלחמת יום הכיפורים", **מערכות** 450, אוגוסט 2013, עמ' 57-58.

45 ראו: **מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים**, עמ' 89-99; אלמוג, **עטלפים בים האדום**, עמ' 173-204.

ראוי לציין כי הדבורים אבטחו את כל התקיפות של שייטת 13 במהלך המלחמה.

הטבעת שני קומארים בע'רדקה הביאה לפינוי המעגן מהספינות שנותרו, והדבורים והנחתות שלטו במפרץ סואץ. וכך סיכם אלמוג:⁴⁶ "מבצעי תקיפת ע'רדקה הוכיחו כי ניתן להשיג תוצאות אסטרטגיות באמצעות 'פעולות מיוחדות'. [...] דבקות עילאית במשימה מצד הלוחמים ונחישות הפיקוד, הן שהביאו להכרעה, וזו הושגה ללא כל אבדות".

המבצעים בזירת ים סוף מתכתבים עם מספר תובנות הנוגעות לתולדות חיל הים:

ראשית, הם מלמדים על האפקטיביות הרבה של הכוחות הקלים; כאן - הדבורים, הנחתות והקומנדו הימי. שנית, משפרצה המלחמה התבררה מיידי נכונותה של הנחת היסוד של חיל הים - חיל האוויר לא יהיה זמין להשתתף בלחימה הימית. מה גם שרוב הפעולות הימיות התרחשו בשעות הלילה, כשהמטוסים מתקשים בזיהוי ובפגיעה במטרות.⁴⁷ שלישית, הפער בין הצלחות שייטת 13 במלחמת יום הכיפורים לבין כישלונותיה במלחמת ששת הימים יוחס על ידי אלוף (במיל') עמי איילון לתרבות מבצעית חדשה שעיצבה מפקדת השייטת במלחמת ההתשה.⁴⁸

לסיכום, חיל הים השיג שליטה על מפרץ סואץ וצפון ים סוף. כך הוא עמד בשתי המשימות שהוטלו עליו: הכשלת מאמצי הקומנדו המצרי לכבוש את דרום סיני, וסילוק האיום של הקומארים בע'רדקה על מבצע "אור ירוק". האופן שבו התמודד החיל עם הסגר הימי בבאב אל-מנדב יידון להלן.

46 שם, עמ' 205.

47 שם, עמ' 163; אלמוג, **הפלגות חיי**, עמ' 828-829.

48 "החוויה המעצבת שלי כקצין [ושל כל השייטת] הייתה בקורס מפקדי צוותים [...] בפיקודו של זאב אלמוג". דברי איילון התייחסו לשרשי ההצלחה של מבצע "אסקורט" במלחמת ההתשה, שהייתה תנאי לביצוע הפשיטה במפרץ סואץ שכונתה מבצע "רביב". ראו: אלמוג, **עטלפים בים האדום**, עמ' 150-151.

אבטחת חופש השיט

רקע היסטורי

תפיסת הביטחון של ישראל בשנים שעד למלחמת יום הכיפורים גרסה כי המלחמה הבאה תהיה קצרה, וכי ניתן יהיה להשלים עם הפסקת השיט לישראל למשך כמה ימים. המשאבים הרבים שהוקצו לחיל האוויר ולשריון נועדו להבטיח הכרעה מהירה ביבשה וגם לאיים על הצי המצרי, וכך לאיין את כוונתו להטיל מצור ימי. התפיסה התבטאה בכך שאבטחת השיט לא נקבעה כייעוד של חיל הים, והמטכ"ל לא הקציב די משאבים לנושא.

התהוות האיום הימי בים התיכון ובזירת ים סוף לא נעלמה מעיני המטכ"ל, ובמהלך שנות השישים חוזק החיל במידה רבה. הוקמו שיטת סטי"לים ושיטת צוללות, ושודרגו מערכי הנחתות וספינות המשמר (כך שודרג גם חיל האוויר, שיועד בין השאר לסייע ללחימה בים באמצעות מטוסי הפאנטום והסקייהוק, ונוספו לו טווחי פעולה, סוגי חימושים ודיוק). עם זאת, לפני מלחמת יום הכיפורים טרם הושלמה ההצטיידות בסטי"לים החדשים מדגם סער 4 (והשניים הראשונים שהיו מבצעים לא הספיקו לצאת לעבר זירת ים סוף).

במלחמת סיני ובמלחמת ששת הימים לא הוטל סגר ימי על נמלי ישראל שכן, ראשית, התמוטטות הצבא המצרי הייתה מהירה מאוד והן נמשכו כ-100 שעות כל אחת. שנית, את שתיהן לא יזמו המצרים ולכן הם גם לא התכוונו אליהן.

מלחמת יום הכיפורים הייתה שונה מקודמותיה, צבא מצרים יזם אותה והתכוון אליה זמן רב. היה למצרים די זמן לתכנן את מהלכיהם באוויר, ביבשה ובשני הימים, כולל הטלת סגר ימי. כאן נגדיר סגר כחסימת השיט (המעשה), שכוונתו לגרום לפגיעה בכושר הלחימה והעמידה של הנצורים (התוצאה).⁴⁹

בסעיף זה נטען כי חסימת מצרי באב אל-מנדב ומצרי יובל חלה רק על אילת, והיא כשלה במבחן התוצאה, שכן היא לא פגעה במאמצי צה"ל במלחמה וגם לא בהתנהלות החיים בעורף. עוד נטען שיש ספק האם אכן היה ניסיון מצרי לחסום את מצרי מסינה בפני הרכבת הימית לישראל.

⁴⁹ עליית תעריפי התובלה והביטוח הימי אינה בגדר מצור (וכך גם לא עצירת האפשרות לייצא אשלג ופוספט מאילת), אף שיש המייחסים חשיבות אסטרטגית לתעריפים; למשל, דלית כספי-שכנר, "האיום: מצור ימי", **מערכות** 430, אפריל 2010, עמ' 14; אלי סוחוליצקי, "תרומת העוצמה הימית לביטחון ישראל", **מערכות** 424, אפריל 2009, עמ' 8.

הסגר בזירת ים סוף

מייד עם פרוץ המלחמה הודיעה מצרים כי כלי שיט שייכנסו לאזור הים האדום ומפרץ סואץ יוטבעו ללא התראה נוספת. לשם מימוש האיום פרסה מצרים בדרום הזירה שתי משחתות, שתי צוללות ופריגטה, שנועדו לחסום את מצרי באב אל-מנדב ולמנוע שיט לאילת.

בצפון הזירה נפרסו ארבעה סטי"לים דגם קומאר, תשעה סט"רים וסמ"רים, מקשת ונט"ק, שנועדו למנוע מצה"ל לפעול במפרץ סואץ וגם לסייע למצרים בתקיפה היבשתית של דרום סיני.⁵⁰

בנוסף, במוצאי יום הכיפורים, ליל 6-7 באוקטובר, התחיל הצי המצרי למקש את מצר יובל, נתיב השיט הבין-לאומי בכניסה למפרץ סואץ.⁵¹ הדבר התברר רק אחרי הפסקת האש, ב-26 באוקטובר, כשהמכלית "סיריס", שהייתה בדרכה מאילת לאבו רודס, עלתה על שני מוקשים וטבעה.

להלן נתאר בנפרד את ההשלכות של הסגר בבאב אל-מנדב ובמצר יובל, שתי נקודות המפתח בזירת ים סוף. עם פרוץ המלחמה נפסקה תנועת המכליות מאיראן ומאבו רודס לאילת. באותו זמן שטה בים האדום המכלית "סמסון", שנשאה נפט מאיראן. ב-7 באוקטובר, בשעה 11:40 (היום השני למלחמה), ירתה לעברה צוללת מצרית שלושה טורפדו, כולם החטיאו והמכלית הגיעה בשלום לאילת.⁵²

בטרם נמשיך - סקירה קצרה של משק הדלק בישראל. אחרי מלחמת סיני הונחו צינורות להזרמת נפט מנמל אילת לאשקלון ומשם לחיפה, לסיפוק צורכי המשק באנרגיה, ונמל אילת הפך מסוף דלק. אחרי מלחמת ששת הימים וחסימת תעלת סואץ גברה מאוד הזרמת הנפט מאילת, תוך מהפך במודל העסקי. ב-1968 הקימו ישראל ואיראן שותפות שרכשה צי מכליות, הובילה בהן נפט לאילת והזרימה אותו לאשקלון (הידועה בשם קצא"א). רובו נשלח משם ליעדים באירופה ורק מקצתו נועדה לצורכי ישראל.⁵³

50 **מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים**, עמ' 7-6.

51 שלמה גואטה, "הפתעת המיקוש הימי המצרי במלחמת יום הכיפורים" בתוך: שאול חורב (עורך ראשי), **הערכה אסטרטגית ימית לישראל 2020/21**, אוניברסיטת חיפה, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, 2022, עמ' 220-219.

52 **מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים**, עמ' 19.

53 על הקמת השותפות הישראלית-איראנית, ראו: יצחק גרינברג, **פנחס ספיר: ביוגרפיה כלכלית פוליטית, 1975-1949**, רסלינג, 2011, עמ' 335-328. ראו גם הערך "חברת קו צינור אילת אשקלון קצא"א" בוויקיפדיה.

בתקופה שאחרי מלחמת ששת הימים שאבה ישראל נפט באבו רודס ובראס סודר בכמות שהספיקה לרוב צורכיה. הנפט האיראני השלים את החסר אך רובו יוצא לאירופה.

מכאן שההשלכה של הסגר במצרי באב אל-מנדב הייתה בעיקר כלכלית, נושא לא מרכזי בשעת מלחמה. ישראל הייתה מחויבת על פי החוזה עם איראן לרכוש נפט, אך בגלל הסגר צי המכליות שעסק בהובלתו לא היה יכול לפרוק באילת. הובלת הנפט במישרין לנמלים באירופה ייקרה את הוצאות ההובלה ופגעה מעט ברווחיות חברת קצא"א;⁵⁴ אולם נזקים אלה מתגמדים לנוכח המחיר הכלכלי העצום של מלחמת יום הכיפורים וגם מול הזינוק ברווחי קצא"א עקב עליית מחירי הנפט.⁵⁵ משכך, ניתן לראות את הסגר כעין קו מאזינו ימי בלתי חדיר אך בר-עקיפה.

נתונים אלה מציבים בסימן שאלה את הטענות בדבר הטלת מצור ימי וגם כי לשם הסתרתו נאלצה ישראל לשלם למצרים בוותורים מדיניים.

את הטענות השמיעו שניים: מפקד הצי המצרי לימים, אדמירל אשרף ריפעאת (שכיהן במלחמה כראש מחלקת המבצעים של הצי) ומפקד חיל הים, אלוף בנימין תלם. מאז דבריהם עוברים כחוט השני בנרטיב המהדהד בשני צידי הגבעה (או בשני החופים).

האדמירל המצרי התגאה בזיכרונותיו, המצוטטים רבות בישראל, במה שהוא כינה "שיבוש קווי ההספקה של האויב". הוא הסביר כי בניגוד לציפיות של צה"ל, הצי המצרי לא הפגין את חופי ישראל באמצעות משחתות אלא ביצע סגר במרחק יותר מ-1,000 מייל מבסיסי חיל הים. "לראשונה הישראלים נקלעו למצב שבו הם אינם מסוגלים להגיב אחרי שהערמנו עליהם. משימה זו השיגה תוצאות מרהיבות".⁵⁶ ריפעאת הוסיף

54 הובלת הנפט מאיראן לאירופה תוך הקפת אפריקה ייקרה את עלות ההובלה מ-4.2 דולר לטון ל-5.5 דולר לטון. ראו: מאגר המחלקה להיסטוריה, רס"ן עידו לדרר, סא"ל אבי ארזוני ורס"ן מיכה כהן, **מבצע "כישורני" והסגר הימי בים סוף, אוקטובר 1973**, זרוע הים-פו"מ קצר, יולי 1995 (להלן: לדרר ארזוני וכהן, "כישורני").

55 ראו תיאור מפי יוחאי ירקוני, רב-החובל של המכלית "סגיטה", אצל: סא"ל כוכבי אדון, "מיכליות נפט סביב אפריקה", **אתר משמר המורשת הימית**, 31 בינואר 2015.

56 Ashraf M. Refaat, "The Egyptian Navy in the 1973 October War", *Naval Forces*, 1998, 19/5 p. 80

על חוסר הרצינות של דבריו ניתן גם ללמוד מטענתו כי "בים התיכון מנעה פעולתם של הכוחות [הימיים של מצרים] את הובלת הרכש וישראל נאלצה לעבור לרכבת אווירית". זו אינה הטענה היחידה שלו המצוצה מהאצבע.

וטען ש"הסרת הסגר היתה אחת הבקשות הראשונות של ישראל במשא ומתן וכך היה הסגר קלף חשוב מאד בידי המצרים". האלוף הישראלי אמר דברים דומים: "ישראל הייתה קרובה להתמוטטות של מערך הספקת הדלק דרך צינור אילת-אשקלון (קצא"א) בשל הסגר בדרום ים סוף".⁵⁷ שניהם הגזימו מאוד, שכן במהלך המלחמה לא היה מחסור בדלק ולא הונהג קיצוב בו. צורכי צה"ל והעורף סופקו במלואם באמצעות המאגרים שנועדו למטרה זאת.⁵⁸

משכך נותר לבחון את טענת ריפעאת שהסגר בבאב אל-מנדב היה קלף חזק, ושהמצרים ניצלו אותו היטב במשא ומתן המדיני. יש עניין בכך, שכן גם תלם התבטא באופן דומה: "אנחנו לא הצלחנו לפתוח אותו [את הסגר], וכל שהושג שהם ביקשו שעבור כל אוניה מהראשונות שהחלו לעבור, יבקשו האמריקאים לאפשר מעבר. היתה להם הצלחה רבה ביותר".⁵⁹ בעקבותיו כתב שאול חורב: "על מנת להסיר את ההסגר באזור באב-אל-מנדב הייתה ישראל מוכנה לשלם בהישגים שצברה בסיום המלחמה, כמו הסרת כיתור הארמיה השלישית המצרית".⁶⁰

בזיכרונותיהם מתארים ריפעאת ותלם התפתחות שכלל לא הייתה. התהליך המדיני החל מייד כשהתבררו למצרים ולברית המועצות ההישגים של צה"ל לאחר צליחת התעלה אל מצרים גופא. סאדאת הפעיל את ברית המועצות על מנת שזו תלחץ על ארצות הברית ועל ישראל להפסיק את התמרון בגדה המערבית של התעלה. ישראל לא הסכימה להפסיק את

57 דברי תלם בהרצאה בפני לוחמי שיטת 13, שסיכמה את הישגי החיל, צוטטו אצל: עדו שבח, **מצור ימי BLOCKADE בחינת השפעתו על ישראל**, המכללה לביטחון לאומי, יולי 2000, עמ' 23 (להלן: שבח, **מצור ימי**).

58 הנתונים על צריכת הדלק ברבעון האחרון של 1973 מצביעים על כך. ראו: אלמוג, **הפלגות חיי**, עמ' 903. במאגרי הדלק של ישראל הוחזק מלאי חירום, שענה לתצרוכת של שלושה חודשים. ראו: גולן, **מלחמה ביום הכיפורים**, עמ' 61. נתונים די מדויקים על גודל המלאי והתצרוכת השנתית הופיעו במאמר בשבועון המצרי "אחרי טאעה", ב-28 בנובמבר 1973. (המאמר תורגם על ידי חצב ב-4 בדצמבר 1973, מאגר המחלקה להיסטוריה). המאמר גם מצטט את מפקד הצי המצרי שסבר כי אחרי שלושה חודשים יאזל מלאי הנפט של ישראל.

59 מאגר המחלקה להיסטוריה, פרוטוקול שיחת מפקד חיל הים עם מדריכי פו"ם, 10 ביולי 1974. ניתן לפרש את דברי תלם גם כביקורת על מנהלי המשא ומתן עם המצרים: למרות כיתור הארמיה השלישית הם לא השיגו את הסכמת מצרים למעבר חופשי, ולכן נאלצה ישראל לשלם תמורת הסרת הסגר הימי.

60 ראו: חורב, **המרחב הימי**, עמ' 196. דברים דומים ראו: אלי רהב, "ספינות גבריאלי", **מערכות** 296, דצמבר 1984, עמ' 39; אלמוג, **הפלגות חיי**, עמ' 905. הטענה השתרשה גם אצל: הבר, שיף ואשר, **המלחמה**, עמ' 203. הדברים הדהדו בכתיבה של קצינים בכירים פחות.

מתקפתה לפני שצה"ל יכריע את מצרים; ולארצות הברית, בשלב הראשון, היה רצון שישאל תצבור הישגים שיחזקו את ידיה במשא ומתן מול קהיר ומוסקבה. אבל הלחץ הסובייטי המתגבר הביא לנסיעה בהולה של הנרי קיסינג'ר, מזכיר המדינה האמריקאי, למוסקבה ב־21 באוקטובר, שם הושגה הבנה בין ראשי שתי המעצמות שהביאה להחלטת מועצת הביטחון 338 על הפסקת אש (הראשונה) ב־22 באוקטובר (שעות הבוקר בישראל).⁶¹

ישראל נאלצה להיכנע ללחץ האמריקאי והסכימה להפסקת אש, אבל בשטח ניצל צה"ל הפרות מצריות של ההסכם והמשיך להתקדם. ב־24 באוקטובר צה"ל אכן עצר, אך רק לאחר שהשלים את כיתור הארמייה השלישית. הייתה זו ישראל שהכתיבה את התנאים להפסקת הלחימה, ולא מצרים.⁶² צה"ל הצליח להטיל מצור - יבשתי וימי - על הארמייה השלישית והעיר סואץ וניתק אותן מאספקת מים, תרופות ומזון. הסכמת ישראל להפסקת התקדמותם של כוחותיה במצרים ולתספוק הארמייה הנצורה הייתה היענות ללחץ לא מתון של הממשל האמריקאי, משיקוליו הוא, ולא כתשלום עבור ביטול הסגר בזירת ים סוף.⁶³

יתר על כן, על אף הלחצים של ארצות הברית (במישרין) וברית המועצות (בעקיפין) ישראל סירבה לחזור לקווי הפסקת האש כפי שהיו ב־22 באוקטובר, וביטול הדרישה לכך היה התנאי העיקרי להסכמתה להעביר מים, מזון ותרופות לארמייה הנצורה. הדרישה החשובה הנוספת הייתה החזרת השבויים, בראש ובראשונה הפצועים, ואילו ביטול הסגר לא היה סעיף חשוב.

החזרת השבויים הייתה נושא רגיש מאוד בגלל מספרם הגדול והסירוב המצרי למסור את שמותיהם ולאפשר לצלב האדום לבקרם. ביטול הסגר, לעומת זאת, היה מובן מאליה, שכן איש לא העלה על הדעת שצה"ל ינצור

61 גולן, **מלחמה ביום הכיפורים**, עמ' 1063-1066.

62 תיאורי המשא ומתן המדיני אחרי 19 באוקטובר, ראו: דין, **אבני דרך**, עמ' 665-676; אריה בראון, **משה דין במלחמת יום הכיפורים**, ידיעות אחרונות, 1992, עמ' 241-275 (להלן: בראון, **דין במלחמת יום הכיפורים**). מקור מקיף ומפורט: ישי קורדובה, **מדיניות ארה"ב "במלחמת יום הכיפורים"**, מערכות, 1987, פרקים 10-16.

63 גולן, **מלחמה ביום הכיפורים**, עמ' 1128, 1146, 1169, 1184, 1122, 1248, 1232-1235, 1261.

את נשק בעוד המצרים ממשיכים בסגר.⁶⁴ ב-11 בנובמבר הנחה שר הביטחון דיין את משלחת הקצינים שניהלה את השיחות עם המצרים באלה המילים: "עדיף לעסוק בענין המעבר החופשי במיצרי באב-אל-מאנדב רק אחרי החלפת השבויים".⁶⁵

האמור לעיל מתחזק על ידי הצבעה על שלבי ביטול הסגר. המצרים הסכימו לביטולו בשני המצרים מייד לאחר 24 באוקטובר, כשצה"ל יפסיק את הלחימה. אולם הם חששו שהסכמתם תתפרסם, ולכן היא התבטאה כשדר של נשיא ארה"ב לראש הממשלה גולדה מאיר, "שיש הסכמה בעל פה בין ארצות הברית ומצרים בקשר לבלוקדה הימית בבאב-אל-מנדב".⁶⁶ כבר בליל 25 באוקטובר יצאה המכלית "סיריס" מאילת לאבו רודס לטעון שם נפט (בדרכה היא עלתה במפתיע על מוקש ימי במצרי יובל, שהונח, בפרוץ המלחמה, אך זה כבר סיפור אחר). הסגר התבטל רשמית ב-18 בינואר 1974, אך כבר בדצמבר עברו אוניות סוחר, לא מכליות, בדרכן לאילת.⁶⁷

עלי חסי הכוחות האמיתיים במשא ומתן המדיני ניתן ללמוד גם בזיכרונות גנרל שאזלי, רמטכ"ל צבא מצרים: "מצבנו הצבאי ב-24 באוקטובר היה בשפל המדרגה. הארמיה השלישית היתה מנותקת לחלוטין. נותר ברשותה מלאי מזון ומים לארבעה ימים בלבד [...] המצב היה לאחר יאוש".⁶⁸

הוא תיאר את מאזן הכוחות בדיונים על הפסקת האש: "ישראל הסכימה להפסקת אש נוספת ב-24 באוקטובר [אחרי שזו של 22 באוקטובר לא התקיימה בפועל]. הם יכלו להרשות זאת לעצמם: קלפי המיקוח היו עתה

64 אלון ודיין אמרו זאת במפורש בדיוני הקבינט של ראש הממשלה מאיר. ראו פרוטוקולים של התייעצות השרים, 30 באוקטובר 1973 ו-3 בנובמבר 1973 ודיוני הקבינט לאחר המלחמה בתוך: אתר המרכז למלחמת יום הכיפורים. ראו גם: סיכום 17 השיחות של הקצינים הישראלים עם הקצינים המצרים בקילומטר ה-101 בימים 28 באוקטובר עד 29 בנובמבר אצל: שמעון גולן, **הפרדת כוחות בצל התשה**, צה"ל-אמ"ץ-תה"ד-המחלקה להיסטוריה, 2019, עמ' 72-74. גולן לא מזכיר את הסרת הסגר כאחד מארבעת הנושאים שנידונו בשיחות.

65 שם, עמ' 43.

66 בראון, **דין במלחמת יום הכיפורים**, עמ' 313-314.

67 מפקדת חיל הים-מדור היסטוריה, **פעילות ביטחון שוטף חיל הים לתקופה 25 באוקטובר 1973 - 31 בינואר 1974**, עמ' 18. ראו גם: לדרר ואחרים, **"כישורני"**.

68 סעד אלדין אל-שאזלי, **חציית התעלה: זיכרונות הרמטכ"ל המצרי במלחמת יום הכיפורים**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1987, עמ' 196. המקור באנגלית התפרסם בשנת 1980. שאזלי ידוע כבעל עניין פגוע, ולכן יש להיזהר בהסקת מסקנות מדבריו. אלה סותרים את הגרסה של ריפעתא ותלם, אך מתיישבים היטב עם השיקולים המובאים כאן.

בידיהם, הם סרבו לקיים את החלטת האו"ם 339, שקראה להם לשוב לגבולות ה-22 באוקטובר, כמובן".⁶⁹

שאזלי תיאר את התנהלות ישראל בין 24 ל-29 באוקטובר, המועד שבו החלו השיחות בקילומטר ה-101: "מצרים נאלצה בדלית ברירה להשלים עם כל תנאי משפיל. טכסיסים אלה איפשרו לישראלים להחזיק את הארמיה השלישית על סף התמוטטות, כבני ערובה שבאמצעותם רצו לכפות עלינו את תנאיהם".⁷⁰

מהמקורות לעיל עולה, ראשית, שישראל נכנסה למשא ומתן מדיני לא בגלל צורך להסיר את הסגר בבאב אל-מנדב, שכן מבחינתה הסרתו הייתה, כאמור, נושא שולי. שנית, הגורם שעצר את התקדמות צה"ל והביא להסכמת ישראל להתחיל תהליך מדיני וגם להעביר אספקה לארמיה המצרית היה האולטימטום של נשיא ארצות הברית, להפסיק את הסיוע הצבאי והמדיני, שחבר לו איום סובייטי בדבר נקיטת צעדים מרחיקי לכת ותקדימיים. לא בכדי הכריז הנשיא ניקסון על כוננות גבוהה בצבא ב-25 באוקטובר.

הפסקת השיט במפרץ סואץ הייתה משמעותית לישראל יותר מזה שבים סוף, שכן הנפט מסיני הוא שסיפק את רוב הצריכה שלה, ובמלחמה נפסקה הובלת הנפט מאבו רודס לאילת. למרות זאת מצור לא היה, שכן מכליות יכלו להגיע לחיפה ולאשקלון, ומצוקה לא הייתה, בזכות מאגרי החירום.

על היעדר משמעות אסטרטגית לחסימת מצרי באב אל-מנדב מעיד גם הסיור של שרשרת הפיקוד לאשר את פריצתם בכוח לקראת סוף המלחמה. בעקבות פרוץ המלחמה, אילתר חיל הים במהירות מענה תחבולני, את מבצע "כישרוני" - הכשרת ספינת גרר מגויסת לפגיעה בכלי השיט המצריים הסוגרים את דרום ים סוף. הספינה צוידה בטיילי גבריאל, תול"רים מדגם קרגו, פצצות עומק, אמצעים של שיטת 13 ומכ"ם חיפוש.⁷¹

הספינה יצאה מאילת ב-19 באוקטובר והגיעה לדרום ים סוף סמוך להפסקת האש. למבצע היה סיכוי סביר לנטרל את המשחתות ואולי גם את

69 שם, עמ' 204.

70 שם, עמ' 207.

71 אריה רונה וכוכבי אזרן, "חיל הים במלחמת יום הכיפורים", בתוך: יורם דינשטיין ואברהם זהר (עורכים), **40 שנה אחרי**, המכון לחקר מלחמות ישראל, 2013, עמ' 373-377. המחברים מפרטים את השיקולים המקצועיים בעד ונגד ביצוע "כישרוני" מבלי להתייחס לדיוני שרשרת הפיקוד שיוזכרו להלן.

הצוללות שהטילו את הסגר בים סוף, אך שרשרת הפיקוד סירבה לאשרו. בספרות שהתפרסמה תועדו שלושת הדיונים שבהם לא אושרה הצעת חיל הים לתקוף את המשחתות המצריות:

ב-25 באוקטובר זיהתה הספינה משחתת מצרית, אך הרמטכ"ל לא אישר פתיחה באש מחשש שהמצרים יאשימו בתקיפה את המשחתות האמריקאיות שסיירו בזירה ויסבכו את היחסים העדינים עם ארצות הברית.⁷²

ב-26 באוקטובר זו הייתה החלטת דיין, שחשש מהענקת לגיטימציה להחלת המלחמה גם על מצרים אלה.⁷³

ב-7 בנובמבר התנגדו מאיר ודיין להצעת השר יגאל אלון לנסות להטביע את המשחתות המצריות. דיין אמר שגם אם "כישרוני" יצליח, הסגר יישאר, שכן איננו יכולים להחזיק את באב אל-מנדב בכוח. ראש הממשלה סיכמה את הדיון במילים: "אנחנו יכולים רק להפריע לשיט של אחרים" (ואת זאת סירבה הממשלה לאשר במהלך כל המלחמה, כמפורט להלן).⁷⁴

לסיום, אחרי מלחמת ששת הימים עלתה החשיבות האסטרטגית של הזירה, וב-1968 אישר דיין בניית שישה סטי"לים גדולים מדגם סער 4, שנועדו לזירה זו, ואחר כך נרכשו ארבע נחתות וסירות משמר דגם דבור.⁷⁵ הסטי"לים "רשף" ו"קשת", שתי סער 4 הראשונות, עמדו להישלח לזירת ים סוף, אך המלחמה הקדימה אותן והן הובילו את הלחימה בים בתיכון ("רשף" הייתה הראשונה שהטביעה באמצעות טילי גבריאלי).

אין סתירה בין החלטת ההצטיידות של דיין ב-1968 לבין השלמתה ב-1973, עם חוסר היכולת להבטיח חופש שיט בבאב אל-מנדב. לפני המלחמה היו הסטי"לים נחוצים לאבטחת שדות הנפט ולהגנת סיני, למבצעים בזירת ים סוף (כולל פגיעה בשדות הנפט שבמצרים) וגם לאפשר איגוף ימי, לימים "אור ירוק". יתר על כן, כוח ישראלי משמעותי בזירה יכול היה, בתנאים מסוימים, למנוע הידרדרות למלחמה (כפי שלא אירע לפני מלחמת ששת הימים). אלה היו סיבות טובות דיין להכנסת הסטי"לים לזירה, גם אם לא היה בכוחם למנוע סגר בבאב אל-מנדב.

72 גולן, **מלחמה ביום הכיפורים**, עמ' 1191-1192; אלמוג, **הפלגות חיי**, עמ' 904.

73 בראון, **דין במלחמת יום הכיפורים**, עמ' 262.

74 שם, עמ' 312.

75 שלמה אראל, **לפנין הים**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 1998, עמ' 281-286.

השיט בים התיכון

בכל מהלך המלחמה לא נפסק השיט לישראל וממנה בים התיכון. מאז פרוץ הקרבות ועד להפסקת האש נכנסו לנמלים ויצאו מהם 74 ספינות.⁷⁶ המלחמה אמנם הביאה לצמצום מסוים בתנועה הימית אך דרכי האספקה לישראל לא נותקו, ולא חסרו דלק ומוצרים חיוניים אחרים.

הספינות ששטו לישראל וממנה לא נפגעו, ולא נרשמו ניסיונות פגיעה ממטוסים, מצוללות, ממשחתות, ממוקשים ומספינות קלות. כך היה בימים הראשונים של המלחמה וכך גם בהמשכה, כשהחלה הרכבת הימית שהביאה לישראל כמויות גדולות של אמל"ח אמריקאי וציוד אחר. במהלך המלחמה עדיין לא הגיעו מכליות הדלק מאיראן לים התיכון, שכן הן עדיין לא סיימו את הנוסע הארוך מסביב לאפריקה. הן התחילו להגיע רק אחרי הפסקת האש.

בסעיף זה יתוארו המבצעים הישירים והעקיפים של חיל הים לאבטחת השיט ותיבחן ממשיות האיום עליו מצד הצי המצרי.

הסד"כ המצרי בים התיכון ערב המלחמה מנה חמש משחתות ופריגטות, עשר צוללות, 14 אוסר וקומאר, 13 מקשות, 11 נט"קים ועשרות סמ"רים וסט"רים.⁷⁷

משפרצה המלחמה התמודד חיל הים עם הצי המצרי בשני מאמצים מקבילים: הראשון, השגת שליטה באגן המזרחי של הים התיכון, שתואר לעיל; השני היה אבטחת השיט, שכן הוחלט שלא לעצור את התנועה הימית לנמלי ישראל.⁷⁸

ההיערכות לאבטחת השיט

בלילות הראשונים למלחמה רוכזו המאמצים בהשגת השליטה, ולכן לא הוקצו כלים לאבטחת השיט, אף כי מונה מפקד בכיר לנושא. חיל הים נאלץ להסתפק בהוראות הביטחון הבאות לספינות הסוחר:⁷⁹ טשטוש הזהות של הספינות, שיט בנתיבים שבהם יקשה על צוללות האויב לתקוף אותן, מעבר

76 מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים, עמ' 109.

77 שם, עמ' 7-6. סביר להניח שלא כל הכלים היו כשירים למבצעים בפרוץ המלחמה.

78 קד"מי מח"י, 8 באוקטובר 1973, עמ' 37-38.

79 מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים, עמ' 109.

באזורים רגישים רק בשעות החשכה (תוך הפלגה במשמעת חושך), מעבר מקשר גלוי לקשר מוצפן וביטול קשר רדיו-טלפון.

הקד"מים של מפקד חיל הים מצביעים על התמונה הבאה: האיום העיקרי יוחס לצוללות המצריות, לאחר שההישגים בקרבות הסטי"לים אינו את האיום מהאוסות וגם מנעו את הפעלת המקשות המצריות הרבות.⁸⁰ ככל שנמשכה המלחמה התבררה העליבות של הצוללות המצריות, והתגבשה ההבנה כי ניתן להסתפק בהידוק הוראות הביטחון דלעיל.

ראשי חיל הים הציעו, מספר פעמים, לפגוע בשיט לסוריה ולמצרים וכך גם להרתיע מפגיעה בשיט לישראל. אך שרשרת הפיקוד לא אישרה את ההצעות הללו. בקד"ם בצהרי 7 באוקטובר, מייד אחרי ירי טורפדו על המכלית "סמסון" בים סוף, הציע תלם לפגוע במכלית הפועלת בשירות מצרים.⁸¹

בקד"ם ב-9 באוקטובר דיווח רמי לונץ על מכלית נושאת דגל מצרי המביאה דלק מבנגזי שבלוב לאלכסנדריה והציע לתקוף אותה. בקד"ם ב-12 באוקטובר דיווח תלם על רצונו להטביע מכלית המובילה דלק מטוסים לחיל האוויר הסורי (דרך נמל ביירות) ועל ההחלטה העקרונית של הדרג המדיני שלא לפגוע בשיט הערבי, אפילו זה המוביל אמל"ח.⁸² הוא קיווה לקבל אישור לתקיפת המכלית (וגם לתקיפת ספינה לובית שהובילה טנקים למצרים) לכשיהיה מודיעין מלא על מקומה. תקוותו נכזבה, ובקד"ם ב-15 באוקטובר הוא עדכן שהרמטכ"ל לא נתן אישור.⁸³

באותו דיון הצביע תלם על איום נוסף: "אני לא מודאג מהצוללות. אני כן מודאג מסקורי שתצא מטריפולי ותסתובב באזור מלטה או מסינה ותשחיל אניה ישראלית".⁸⁴ הוא הוסיף שעניין הסקורי לא נותן לו מנוח, שכן "אני מעריך שהמשחתות העוינות תופעלנה נגד צי הסוחר שלנו".⁸⁵ שאיפתו

80 מיקוש מבואות הנמלים היה יוצר בעיה גדולה, שכן לחיל הים לא היו אמצעים וידע לשליית מוקשים ופירוקם. לא ידוע האם למצרים היו תוכניות למקש את נמלי ישראל.

81 קד"מי מח"י, 7 באוקטובר 1973, עמ' 27-28. ההצעות לפגוע בשיט לסוריה הוזכרו לעיל, וגם הן לא אושרו.

82 שם, 12 באוקטובר 1973, עמ' 78.

83 על הסירוב של שרשרת הפיקוד לאשר תקיפת אוניות סוחר, גם אם הן מובילות דלק מטוסים או אמל"ח אחר, ראו: גולן, **מלחמה ביום הכיפורים**, עמ' 635-637.

84 קד"מי מח"י, עמ' 37.

85 שם, עמ' 45. שימו לב שהדאגה של תלם התבססה על הערכה של כוונה מצרית. לא מצאתי מקורות שקבעו כי ההערכה התבססה על מודיעין מוצק.

הייתה "לשלוח את 'רשף' ו'קשת' (הסטי"לים הגדולים, ארוכי הטווח) לים האגאי, להגן על צי הסוחר ולדפוק סקורי". הוא הוסיף שהטבעת הסקורי "עשויה להיות השג כביר לחיל הים. לעצמו של עניין זהו מבצע זול והישג שהעולם יתהפך".⁸⁶ במילים אחרות, תלם שאף להישג משולש: להגן על השיט במרכז הים התיכון, להמם את העולם הימי ולנקום את הטבעת "אילת".

אבטחת השיט עלתה מדרגה ב-14 באוקטובר, כשהחיל התחיל להתארגן לליווי ספינת הרכש הראשונה, "אשכול". שני המטוסים הראשונים של רכבת הסיוע האמריקאית נחתו ב-14 באוקטובר, וב-17 בחודש הייתה אמורה להגיע "אשכול" עם ציוד אמריקאי מאירופה.

חשוב להדגיש כי עד להתקרבותה לחופי ישראל לא לווה השיט בכלים של חיל הים וכי בין 6 ל-15 באוקטובר הגיעו לנמלי ישראל 34 ספינות ויצאו 50 ספינות. אף אחת מהן לא אוימה על ידי צוללות או משחתות מצריות, ומכאן ש"חוסר הדאגה" של תלם, היה לו על מה להתבסס.

התקרבות "אשכול" לאגן המזרחי של הים התיכון והממדים הגדולים של הרכבת הימית הצפויה חייבו לקבוע תורת לחימה בתחום ליווי השיט. מדובר בנושא חדש שנחת על החיל במועד נוח, שכן פלגות הסטי"לים כבר היו פנויות לליווי אוניות הרכש. במועד זה כבר היה ברור לתלם שהצוללות המצריות אינן מהוות איום של ממש, והבנה זו עיצבה את הרעיונות לאבטחת הרכבת הימית.

ב-16 באוקטובר התקיים דיון יסודי בנושא הליווי; ביום זה הייתה אמורה "אשכול" לפגוש את צמד הסטי"לים שילוו אותה עד חיפה. תלם קבע את העקרונות תוך שהוא קורא לעברו של אל"ם (במיל') מנחם כהן שהופקד על אבטחת השיט: "מנחם, תרדו מהצוללות הללו, אין מה לפחד מהן". והוסיף והסביר:

- "אין מה לדבר על ליווי נגד צוללות אנחנו לא יודעים איך לבצע ליווי, מה גם שהוא יסכן את האניה".
- לאונייה ללא ליווי יש סיכוי טוב יותר להגיע בשלום לנמל, ו"הסיכון היחידי הוא מאיזה קפטן משוגע של סקורי שבלב ים יעשה תרגיל על דעת

86 שם, עמ' 33.

עצמו ויתקוף אותה".⁸⁷

- סער 4 אחת תלווה את "אשכול" ממרכז הים התיכון ותיפרד ממנה קרוב לחיפה, באור אחרון. יישמר מרחק של 80 עד 100 מייל בין השתיים ("ליווי מאחור").
- האונייה תפליג בלילה, במלוא האורות, לעבר חיפה. כשצוללת תראה את "אשכול" נוסעת במלוא אורותיה, היא לא תזהה אותה כאונייה ישראלית ולא תתקוף אותה בטורפדו.
- "ניתוב [סמוך לחיפה] לא יועיל ולא יגרע דבר. חושבני שצוללת בעלת צוות טוב, הנחושה בכוונתה לדפוק אניה שלנו, תעשה כן אם אניה זו תנותב ובאם לא תנותב. הדבר היחיד העשוי למנוע זאת הוא נצ"ל, ליווי צמוד [עם כלי נצ"ל - נגד צוללות], דבר שאין לנו אפשרות לעשותו".⁸⁸

בקד"ם שנערך למחרת, 17 באוקטובר, הסכים תלם להקצות מספר סטי"לים לאבטחת ספינות הרכש מפני צוללות.⁸⁹ ניתן לייחס זאת גם להערכתו כי המשימות שונות לסטי"לים הצטמצמו, וכי אין סיכוי שהדרג המדיני יאשר את הצעותיו לתקיפת השיט למצרים וסוריה.

בקד"ם מפקד חיל הים ב-19 באוקטובר הוא הסביר למה סורבו הצעותיו. ראשית, חשש מפעולת תגמול שתפגע ברכבת הימית לישראל; שנית, אפשרות שהרכבת הימית לערבים תתבצע באמצעות ספינות סובייטיות.⁹⁰ עם זאת, תלם לא זנח את הרעיון להכות במכלית הלובית וגם בסקורי, שהרי, לדעתו, אלה פגיעות שאינן נוגעות לסובייטים. הוא הוסיף ואמר שצוות של שלושה - אלוף (במיל') אהרון יריב, אל"ם (במיל') יובל נאמן והוא עצמו - דן בנושא על פי הנחיית הרמטכ"ל והגיע למסקנות הבאות: "לא להסתכן בפגיעה ברכבת הימית הסובייטית, כן להגיע בעוד ארבעה ימים לטריפולי ולנסות לדפוק שם את שתי המשחתות".⁹¹ בקד"ם זה עלו רעיונות התקפיים

⁸⁷ ניתן לפרש את דברי תלם כהערכה שמפקדת הצי המצרי לא תורה למשחתות לתקוף אוניות סוחר השטות לישראל. עם זאת, תלם הודאג מהאפשרות שמפקד משחתת "משוגע" יתפוס יוזמה ויפתח באש, כפי שעשה מפקד המשחתת "אבראהים אל-אוול" במלחמת סיני (הפעם תיירה אש על אוניות רכש ולא על חיפה).

⁸⁸ קד"מי מח"י, 16 באוקטובר 1973, עמ' 178-180.

⁸⁹ ליווי ספינות סוחר שהובילו נשק היה משימה שגרתית מאז שנות החמישים, אך שלא ידוע על איומים על אוניות אלה. הפלגות הליווי אז היו חשובות להכשרת צוותי הפריגטות ואחר כך המשחתות.

⁹⁰ שם, עמ' 213.

⁹¹ שם עמ' 214. יריב ונאמן קיבלו את המלצת תלם להתחיל את המבצע בלוב רק אחרי מבצע "כישורני" בפתחים סוף. ב-19 באוקטובר, ביום שהתקיים הקד"ם המדובר, יצאה ספינה לביצוע "כישורני".

נוספים, ותלם פסל אותם. תא"ל צבי תירוש, סגן מפקד חיל הים, הציע לא להירתע מנוכחות סובייטית בנמל פורט סעיד, וזאת בהקשר של התקפת פיקוד הדרום שתוכננה לשם: "אם ייכנסו [הרוסים] לשם, שייכנסו תחת אש. לפגוע בהם ולהפגיזם בכל מה שיש לנו. על מנת שיידעו וייראו".⁹² תלם הגיב: "חבר'ה על תפתחו פה לשטן. הרפו מפורט סעיד". הוא גם פסל רעיון למקש את מבואות נמלי האויב, מחשש שהרוסים ימקשו את הנמלים שלנו בתוך זמן קצר, "וממצב זה, חבר'ה, אני פוחד פחד מוות".⁹³

במהלך הקד"ם הצטרף לדיון אהרון יריב, שביקש הבהרות לרעיון של תלם לטיפול רך יותר בספינות השטות למצרים מלב ומאגלייריה - עצירה וחיפוש, ולא הטבעה (מבצע "הדס"). יריב היה אמור להביא את המלצות צוות השלושה לדיין, לאחר שהרמטכ"ל לא התפנה לדון בהן וסגנו אלוף ישראל טל דחה אותן.⁹⁴

קד"ם מפקד חיל הים ב־21 באוקטובר התמקד באבטחת הרכבת הימית. בשלב זה התעוררה השאלה האם רצוי שהצי השישי יהיה אחראי לאבטחה; תלם סבר שכן ודיווח שכך חשב גם דיין: "השר נתן הנחייה [...] ולא איכפת לו שמשחתת [אמריקאית] תבוא עד חיפה, עד פתח הנמל ממשי".⁹⁵ הוא סיפר שדיין גם שאל מה יהיה אם האמריקאים יסרבו, ונענה שבמקרה כזה חיל הים יבצע את המשימה. בתגובה ציטט תלם את דברי דיין: "אתם כבר ממילא הפתעתם אותי [במלחמה הזאת] פעמים הרבה כל כך, שאם תאמר גם הפעם נפתיע, אני מאמין לך".⁹⁶ בסופו של דבר, האמריקאים סירבו, הממשלה לא התעקשה, וחיל הים איבטח את אוניות הרכש.⁹⁷ המתכונת שנקבעה נותרה "הפלגת חיפוי" (ולא "ליווי צמוד"), שמטרתה מעקב אלקטרוני והתערבות רק כאשר נשקף איום על ספינת הרכש.

92 שם, עמ' 218.

93 שם.

94 שם, עמ' 221-224. בסופו של דבר לא אושר גם מבצע זה, ובמפקדת חיל הים ייחסו את התנגדותו של טל ל"חשיבה עקמומית", בעקבות הערות תלם נגד גשר הגלילים.

95 קד"מי מח"י, 21 באוקטובר 1973, עמ' 264.

96 שם.

97 דיין שינה את טעמו למחרת. תלם דיווח ב־23 באוקטובר שדיין אמר לו: "אינני רוצה לשחק עם האמריקאים ולא רוצה ללחוץ עליהם לתת ליווי. זה עלול לגרום לסגירת הברז האמריקאי". שם, 23 באוקטובר 1973, עמ' 307.

כך תוארה אבטחת הרכבת הימית בתחקיר המסכם של חיל הים: ⁹⁸

לקראת סיום המלחמה, כאשר התפנו כלי-השיט ממשימות מבצעיות בחופי האויב, החל ח"י לעסוק בליווי אניות ישראליות (בעיקר אניות רכש, שמספרן הלך וגדל). בתחום הליווי התקיימו שני מבצעים - "אתרוג" ו"לינול" - בהשתתפות סטי"לים ואניות-אם. ספינות סער [4] - פעלו באזורים המרוחקים יותר (עד מיצר מסינה), ושאר הספינות - באזורים הסמוכים יותר לחופי ישראל.

מאחורי תיאור קצר זה מסתתר מאמץ לוגיסטי ומבצעי מורכב, שאיפשר לסטי"לים לפעול במרחק כה גדול מחיפה, לתדלקם, לתחזק אותם ולאפשר להם לסייר ברציפות בגזרות שהוקצו להם.

האם המשחתות המצריות אכן איימו במצר מסינה?

בשנת 1998 כתב תלם: "במהלך המלחמה הורו המצרים למשחתות סקורי שלהם [...] לנסות ליירט אוניות סוחר ישראליות ליד האי מלטה [...] אנחנו ניסינו ליירט את המשחתות המצריות בצאתן לים והצבנו כוח סטי"לים באזור מלטה [...] [הכוח הישראלי התגלה לעיני הלוברים והמצרים] ומאז שבתו המשחתות המצריות בנמלים". ⁹⁹ להלן סימנים המעלים ספקות באשר לכוונות ההתקפיות של המשחתות המצריות.

98 מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים, עמ' 109.

99 בנימין תלם, "חיל הים במלחמת יום הכיפורים", **מערכות** 361, נובמבר 1998, עמ' 61. הנרטיב של תלם מדהד בפרסומים רבים של החיל. באתר עמותת חיל הים נכתב: האיום המצרי על קווי הספנות נשאר בעינו גם לאחר הפסקת האש וחיל הים נערך לאבטחת השייט" (עמותת חיל הים, "מלחמת יום הכיפורים"). דברים דומים ראו: רס"ן אלי סוחוליצקי, "תרומת העצמה הימית לביטחון ישראל", **מערכות** 452, אפריל 2009, עמ' 9; חורב, **המרחב הימי**, עמ' 193-194; סא"ל דלית כספי-שכנר, "האיום מצור ימי", **מערכות** 430, אפריל 2010, עמ' 14. אברהם רבינוביץ כתב "שדווח על משחתות מצרית שפעלה מחוץ לבנג'י שבלוב ועצרה אוניות סוחר בחיפוש אחר מטענים המיועדים לישראל", ראו: אברהם רבינוביץ, **ספינות שרבורג**, הוצאת אפי מלצר, 2001, עמ' 242. רבינוביץ ביסס את ספרו על יותר מ-100 ראיונות עם מפקדים לשעבר. המצדדים בנרטיב של תלם משנת 1998 לא שמו לב שבפרסומים הקודמים שלו כלל לא נאמר שמשחתות איימו על ספינות הרכש: תלם, **חיל הים ממלחמת תש"ח ועד מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 52; שורק, **תלם בים**, עמ' 217-224. לכך יש להוסיף כי גם בפרסום רשמי של חיל הים נכתבו דברים אחרים: "במשך הלחימה לא אותרה פעילות של כח המשימה המצרי בלוב למעט סיורי כלים באזורי הנמלים. יתכן שהערכות המשחתות בטרופולי היתה קשורה בכוונה לקיים סיורים על נתיבי השיט לישראל באזור מלטה וסיציליה, בהנחה שח"י אינו פועל בטווחים אלה". ראו: מאגר המחלקה להיסטוריה, מפקדת חיל הים-מחלקת מודיעין, **פעילות ציי ערב וציי המעצמות במלחמת יום הכיפורים**, ינואר 1974, עמ' 18. בלוח האירועים אין כלל אזכור לפעולות של כוח המשימה בלוב, עמ' 60-66. פרסום רשמי נוסף אמנם מזכיר את הפרסה של הסטי"לים באזור מסינה, אך אין בו מילה על הכוונות והעשייה של המשחתות המצריות. ראו: **מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים**, עמ' 109.

ראשית, הן לא איימו על השיט מאז פרצה המלחמה ובמהלכה, ולכן אין זה סביר שמצרים תנסה לפגוע בשיט דווקא במועד שבו הושלם כיתור הארמייה השלישית שלה וצה"ל הטיל עליה מצור הדוק. כאשר החיילים המצרים משוועים למים, תרופות ומזון לא סביר שמצרים תפתח חזית שנייה במצר מסינה. ואכן ב-24 באוקטובר, כשהפסקת האש נכנסה לתוקף, יצאה הוראה מצרית לכוחות התוקפים בים התיכון שלא ליזום עוד פעילות קרבית. היא הופנתה רק לשתי הצוללות ולא הוזכרו בה כלל המשחתות שבלוב.¹⁰⁰ מכאן משתמע שמראש לא הייתה למשחתות פקודה ליזום פעילות, וזאת בשונה מהצוללות.

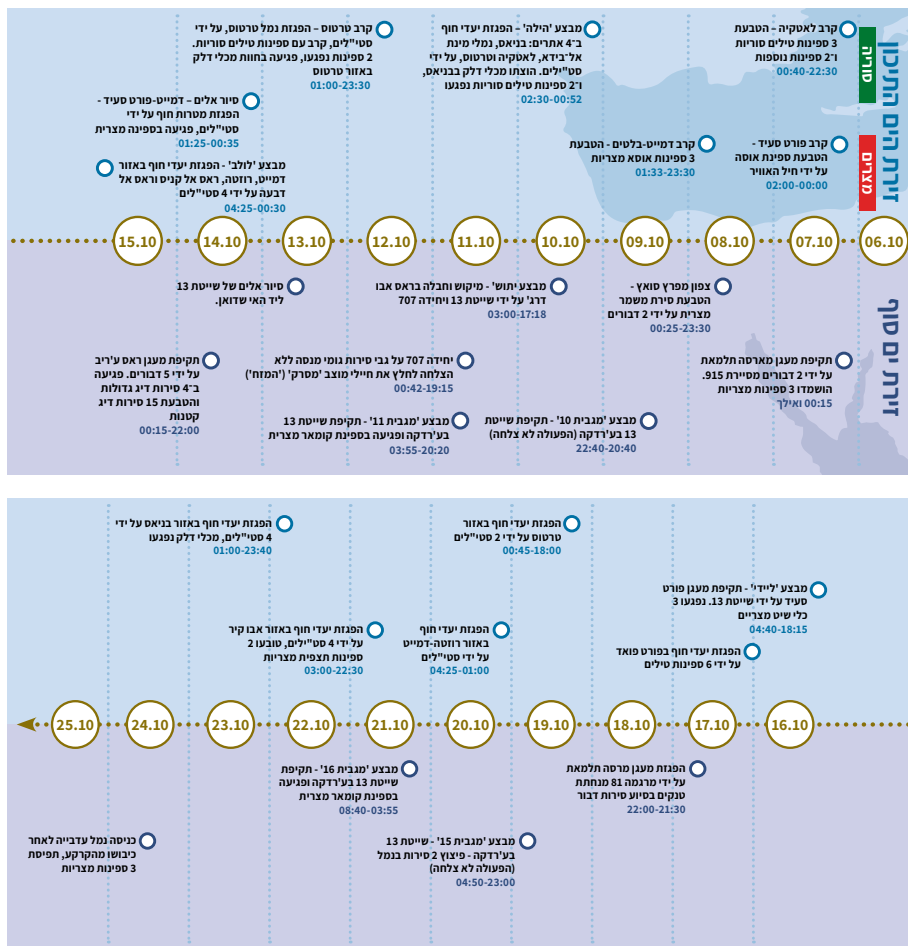
שנית, אין זה סביר שבמועד שמצרים מתאמצת לשכנע את ארצות הברית ללחוץ על ישראל לעצור את האוגדות המתמרנות בלב מצרים, היא תנסה לפגוע בספינות המובילות ציוד אמריקאי לישראל; מה גם שבשלב זה הצי השישי סייר בזירה ופקח עין על הנעשה בה.

שלישית, פגיעה בספינות הרכש הייתה עלולה להביא את ישראל לפעולות גמול בדמות פגיעה ברכבת הימית מברית המועצות למצרים, שהייתה עלולה להידרדר לעימות בין ברית המועצות לארצות הברית, שבו לא רצתה אף אחת מהמעצמות.

קיצורו של דבר, ספק אם אכן היה איום מצרי על ספינות הרכש. בתחקיר המסכם של החיל לא נאמר שהיה כזה, וגם תלם לא טען זאת סמוך לתום המלחמה, אלא רק 25 שנים מאוחר יותר. ניתן להצטער על כי הגרסה המאוחרת של תלם מ-1998 הייתה לנרטיב מהדהד.

¹⁰⁰ מאגר המחלקה להיסטוריה, מפקדת חיל הים-מחלקת מודיעין ים, **לקט מודיעין ימי, מידי-צבאי, סיכום מצב נכון ל-24/17:30** [באוקטובר].

פעילות חיל הים במלחמת יום הכיפורים - לוח אירועים עיקריים

סיכום

הישגי החיל במלחמה¹⁰¹

בנימין תלם, מפקד חיל הים במלחמת יום הכיפורים, דייק כשכתב כי החיל היה הגורם היחיד שלא הופתע במלחמה זו ואף הפתיע. בים התיכון הפתיעו הסטי"לים והשיגו שליטה בזכות הטכנולוגיה החדשה, תורת הקרב, הנחישות של המפקדים והלוחמים ועבודת מודיעין רבה בשנים שלפני המלחמה. בזירת ים סוף הפתיעו הדבורים, שייטת 13 והנחתות, שהשיגו שליטה באמצעות "טכנולוגיה" ישנה שהופעלה ביצירתיות ובנחישות על ידי המפקדים והלוחמים.

אל"ם מיכאל (יומי) ברקאי, מפקד שייטת 3 (מימין), ואלוף בנימין (ביני) תלם, מפקד חיל הים, במהלך מלחמת יום הכיפורים (באדיבות מוזיאון ההעפלה וחיל הים, חיפה). השניים תרמו רבות להצלחתו של החיל במלחמה.

¹⁰¹ הישגי שייטת הסטי"לים במלחמה היו שיאה של מהפכת הסטי"לים שתוארה רבות בהיסטוריוגרפיה של החיל. ראו שני מחקרים חדשים על היבטים פחות מתוארים של המהפכה: אמנון שפי, **12 פרויקטים לקליטת 12 הסטי"לים**, אוניברסיטת חיפה (ייצא לאור בקרוב). שאול ברונפלד, **ימים ראשונים: עיונים בתולדות חיל הים**, גשר לפרק ו' (השלמות למהפכת הסטי"לים), צה"ל-המחלקה להיסטוריה (ייצא לאור בסוף 2023).

בשל כל אלה זכו בתהילה, בישראל ובציי העולם, חיל הים וראשיו, אלה שכיחנו באותה עת וקודמיהם. שכן מבחינות מסוימות הישגי הקרבות הימיים בשלושת הלילות הראשונים של מלחמת יום הכיפורים מזכירים את הישגי חיל האוויר בשלוש השעות הראשונות של מלחמת ששת הימים.

לא למותר להזכיר את ההיערכות הטכנולוגיסטית, המפורסמת והזהרת פחות, שהובילה מחלקת ציוד בפיקוד אל"ם יעקב שפי. זו ליוותה את הקמתה של שייטת הסטי"לים ואיפשרה להפיק מהכלים את מרב הגיחות המבצעיות. אלי רהב תיאר כמכפיל כוח את תפקוד המערכת הלוגיסטית - בסיס חיפה ומספנת החיל - במלחמה: החימוש וההשמה של הסטי"לים שחזרו מהמבצעים "נעשו בצורה יעילה ומהירה. בחלק מימי הלחימה ספינות שחזרו מהים בבוקר חומשו, תקלותיהן תוקנו והן הפליגו לקראת ערב לפעולה נוספת".¹⁰²

כאן נוסיף כי ההיערכות המסודרת של החיל למלחמה בים התיכון לא באה על חשבון היכולות של יחידות החיל ליזום ולאלתר בשתי הזירות. אלה נדרשו והתבצעו, אף שהחיל לא הופתע, כאמור, בפרוץ המלחמה.

כך, למשל, ההחלטה הקריטית בקרב לטקיה - להסתער ללא סיוע אווירי; כך החלטות רבות בזירת ים סוף - הפניית זוג הדבורים לתקיפת מעגן מרסא ת'למאת, הטווחים הארוכים שבהם הופעלו הסירות מדגם סנונית, שתקפו את ע'רדקה, ומגוון שיטות התקיפה; כך גם ההתארגנות לליווי ספינות הרכש ולסירות של סער 4 במצר מסינה.

יוזמות ואלתורים נוספים: הסבת ספינה לפריצת הסגר בבאב אל-מנדב (מבצע "כישרוני") והפעלת סירות הנפץ בתקיפת ע'רדקה; ההצטיידות בתול"ר דגם קרגו לפני המלחמה ובטילי נ"ט מסוג לאו לקראת סופה. כך התאמת אמצעי הלוחמה האלקטרונית של הסטי"לים לדור מתקדם של טילי סטיקס במהלך המלחמה;¹⁰³ הזיווד המהיר של חמישה סטי"לים ערב המלחמה והכנתם לקרב, וההתמודדות עם המחסור ברקטות לוחמה אלקטרונית במהלך המלחמה; התקנת אמצעים נגד טילי סטיקס בדבורים, והשימוש בגבריאל כטיל ים-יבשה ("הילטון"); וגם איתור המעקף למצר יובל לפני המלחמה.

102 ראו: "ספינות הסער", ויקיפדיה (הערך נכתב על ידי אלי רהב).

103 ראו: רס"ן אלי [ברק], "שיפור אמצעי הלחימה בחיל הים במלחמת יום הכיפורים", בתוך: מיכלסון ומלצר, קתדרת מפקדים וחוקרים, עמ' 509.

תיאורי תלם שצוטטו בפרק המבוא יפים גם לכאן. אכן, הישגי החיל במלחמה הביאו למפנה בהתייחסות אליו.

השגת השליטה בימים ומגבלותיה

חיל הים השיג שליטה בשתי הזירות, וכך מנע את תקיפת העורף החופי בים התיכון ושיבש את הניסיון המצרי לכבוש את דרום סיני. השגת השליטה באגן המזרחי של הים התיכון הייתה גם גורם חשוב למניעת סגר ימי על ישראל. על אף זאת, בגלל שיקולים מדיניים נבצר מצה"ל למצות ממנה את מלוא התועלות.

הערכה זאת משותפת גם לשני מפקדים של החיל. דוד סער סלמה טען כי "העדר הצלחות הזרוע במלחמת ששת הימים לא השפיע כהוא זה על הניצחון הצה"לי, והצלחות הזרוע במלחמת יום הכיפורים לא בלמו את הישגי האויב בזירת היבשה והאוויר"¹⁰⁴; ידידיה יערי אמר: "בסך הכל תרומת חיל הים למאמץ ביבשה היתה עד היום צנועה למדי [כולל תרומת ההפגזות מהים במלחמת יום הכיפורים]"¹⁰⁵.

בים התיכון לא ניתן היה לתרגם את שליטת חיל הים למצור ימי על סוריה ומצרים וכך לפגוע ביכולת הלחימה של צבאותיהן. הדרג המדיני לא אישר לתקוף את השיט אל המדינות האויבות למרות התלות הרבה, בעיקר של סוריה, בייבוא אמל"ח וציוד אחר, וזאת מחשש להתערבות סובייטית. במפרץ סואץ כוחות צה"ל, ביבשה ובאוויר, לא היו זמינים לבצע את "אור ירוק" ולאגף את חזית התעלה.

אף שצה"ל לא מיצה את יתרונות השליטה בימים, הרי תרומות חיל הים היו מרשימות מאוד ומוערכות, וזאת על רקע המצוקות של כוחות היבשה והאוויר, מצד אחד, ולמרות חלקו הצנוע בתקציב הביטחון, מצד שני.

¹⁰⁴ דוד סער סלמה, סא"ל ב' ורס"ן א', "עליונות ימים - מרכיב הכרחי בלוחמה רב ממדית", **בין הקטבים** 30-28, אוקטובר 2020, עמ' 128. בעת פרסום המאמר כיהן סער סלמה כראש מטה זרוע הים וסגן מפקד החיל.

¹⁰⁵ ידידיה יערי, "זרוע הים 2000 - אתגר ומענה", **מערכות** 368, דצמבר 1999, עמ' 31.

הגזמות שגויסו למאבקים עתידיים על ייעודי החיל

ההישגים הרבים של חיל הים במלחמת יום הכיפורים מאפשרים לוותר על ההפלגות-ההגזמות הבאות, מבלי שהדבר יגרע מתדמיתו וממורשתו:

הגוזמה הראשונה, הקביעה שלהפגזת הנמלים בחוף הסורי הייתה השפעה מהותית על הלחימה בגולן;

השנייה, הקביעה שחסימת מצרי באב אל-מנדב הייתה בגדר איום אסטרטגי אשר לשם הסרתו נאלצה ישראל לשלם מחיר מדיני כבד;

הגוזמה השלישית הייתה הקביעה שהרכבת הימית לישראל אוימה במצר מסינה על ידי משחתות מצריות שנפרסו בלוב.

הפלגות מסוג זה שכיחות אחרי מלחמה, ואין לבוא בטענות דווקא לראשי חיל הים. מטבע הדברים, ראשי החיל רצו לרומם את רוח הלוחמים ולטפח את גאוות כל יחידות החיל; מה גם שההישגים שידרגו את מעמד החיל, שלא היה מהגבוהים עד המלחמה. לא מן הנמנע שהנרטיב החילי היה מעין סגירת חשבון עם המטכ"ל לדורותיו, שלא קיבל את תפיסותיו המרחיבות על ייעודי החיל.¹⁰⁶

106 ראו: שאול ברונפלד, **ימים ראשונים: עיונים בתולדות חיל הים**, צה"ל-המחלקה להיסטוריה (עתיד לצאת לאור בסוף 2023). פרקי הספר מבליטים את המאבק של ראשי החיל לדורותיהם כנגד המטכ"ל בסוגיות הנוגעות למקומו של החיל בתפיסת הביטחון, למשימות שיועדו לו ולתקציבי הסד"כ הימי. סגירת החשבון מצאה ביטוי גם בהאדרת הישגי מבצע "אור ירוק", אילו בוצע, והדגשת היעדר הסיוע האווירי בקרב לטקיה, היעדר הגנה מהאוויר בזירת ים סוף וקשיי מטוסי הקרב לסייע לסטי"לים בקרב פורט סעיד (התלונות של "הירוקים" על חיל האוויר היו חמורות בהרבה).